

Oi maamme

Suomalaisen kansankulttuurin ja kalevalaisuuden
innoittama painokangasmallisto

Ida-Lotta Metsävainio
Pro gradu -tutkielma
Sisustus- ja tekstiilimuotoilu
Tekstiili- ja vaatetusala
Taiteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
2015

Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Oi maamme. Suomalaisen kansankulttuurin ja kalevalaisuuden innoittama painokangasmallisto

Tekijä: Ida-Lotta Metsävainio

Koulutusohjelma/oppiaine: Sisustus- ja tekstiilimuotoilu

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 65

Vuosi: 2015

Tiivistelmä:

Tutkielman tavoitteena on selvittää niitä historiallisia ja kansanperinteellisiä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet suomalaisten käsitykseen omasta identiteetistään. Tutkielmassa perehdytään suomalaisuuteen identiteetin ja kansanhistorian näkökulmasta. Teoriatausta pohjautuu identiteettiä, suomalaisuutta ja kansankulttuuria käsittelevään kirjallisuuteen. Sen avulla selvitetään, mitä suomalaisuus tai suomalainen kansallinen identiteetti voivat olla ja mitä piirteitä siihen voi kuulua. Identiteetin rakentuminen ja siihen vaikuttavat asiat ja ilmiöt luovat pohjan suomalaisuuden tutkimiselle.

Tutkielman rajaus pohjautuu tutkijan omiin mielenkiinnonkohteisiin. Kansankulttuurin ja -historian rajauksen myötä tutkielman aiheiksi valikoituivat perinteiset elinkeinot ja kansanrunous. Myös näitä kahta pääteemaa on rajattu. Elinkeinoista esiin on nostettu pyyntikulttuuri, jolla on suomalaisessa kulttuurissa merkittävä asema. Kansanrunouden osaa tässä tutkielmassa edustaa kansalliseepoksemme, *Kalevala*, jolla on ollut ensisijainen asema kirjoitettaessa suomalaista muinaishistoriaa.

Tutkimusmenetelmä on laadullinen, ilmiötä kuvaava menetelmä. Tutkimus hyödyntää myös hermeneuttista kehää, jossa tiedon syventyminen tapahtuu spiraalimaisesti tutkimuksen kuluessa. Tutkimusaineiston muodostaa pääsääntöisesti aihealuetta käsittelevä kirjallisuus.

Tutkimukseen liittyy taiteellinen osa, jossa suunnitellaan painokangaskuosimallisto. Tutkimuksen teoreettinen osa toimii viitekehyksenä taiteelliselle osiolle.

Avainsanat: kuosit, painokankaat, suomalaisuus, kansankulttuuri, Kalevala

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

University of Lapland, Faculty of Art and Design

The title: Our land. Print collection inspired by Finnish folk culture and Kalevala

Author: Ida-Lotta Metsävainio

Degree programme/subject: Interior and Textile Design

The type of the work: Master's Thesis

Number of pages: 65

Year: 2015

Abstract:

The aim of this thesis is to find out which historical and folkloristic factors have affected on the Finns' view of their own national identity. The thesis examines the Finnishness from the point of view of identity and folk history. The theory is based on the literature of identity, Finnishness and folk culture. It explains what the Finnishness and Finnish national identity can be and what kind of features they might include. The constitution on identity and things affective on that create the basis for research of Finnishness.

The focus of the thesis is based on researcher's own interests. Since the themes of folk culture and folk history had to be narrowed down, traditional sources of livelihood and folk poetry were chosen to be researched. Also these two themes had to be focused. Catching culture has had significant influence on Finnish culture and it is familiarized in this thesis. The Finnish national epic *Kalevala* represents the folk poetry in the thesis. It has had primary status when writing the ancient history of Finland.

The research method is qualitative and describes phenomenon. Also a hermeneutic circle is used. Understanding of the data deepens spirally during the research. The primary data for the thesis is literature written on the topic.

An artistic part is included in the thesis. In it a print collection is designed. Theoretical part of the thesis acts as framework for the artistic part.

Keywords: patterns, prints, Finnishness, folk culture, Kalevala

I give my permission for the Master's Thesis to be read in the Library_x_

I give my permission for the Master's Thesis to be read in the Provincial Library of Lapland_x_

Sisällys

1.	Johdanto	3
1.1	Lähtökohdat	3
1.2	Tutkielman tavoite, tutkimuskysymykset ja rajaus.....	4
1.3	Menetelmät	5
1.4	Aineisto ja aiemmat tutkimukset.....	6
2.	Identiteetti	8
2.1	Identiteetin määritelmä.....	8
2.2	Yksilön identiteetti	9
2.3	Kansallinen identiteetti	10
3.	Suomalaisuus	14
3.1	Sosiaalinen representaatio	14
3.2	Kansallistunne	15
3.3	Etnis-geneettinen määritelmä	16
3.4	Historian merkitys.....	17
3.5	Läntiset ja itäiset vaikutteet.....	18
4.	Kansankulttuuri ja perinteiset elinkeinot.....	21
4.1	Kulttuuriperinne.....	21
4.2	Pyyntikulttuuri	23
4.3	Elämää vuotuisrytmissä	24
4.4	Karhukultti.....	26
5.	Suomalainen kansallismaisema ja Kalevala	30
5.1	Metsien ja järvien maa.....	30
5.2	Kalevalan kulttuurihistoria	31
5.3	Kalevalan myytit kuvina	34
6.	Tulokset.....	37
6.1	Mitä on suomalaisuus?	37
6.2	Millaiset asiat ovat vaikuttaneet suomalaisuuden muodostumiseen?	37
7.	Millainen voisi olla suomalaisuuteen pohjautuva painokangasmallisto?.....	40
7.1	Taiteellinen prosessi	40

7.2	Seita.....	42
7.3	Metsäläiset.....	45
7.4	Kalavale	48
7.5	Ei vettä, rantaa rakkaampaa	51
7.6	Aino	54
7.7	Palmikko.....	57
8.	Lopuksi	59
	Lähteet	61

1. Johdanto

1.1 Lähtökohdat

”Kotimaasi sä tunne, ei vaiva se suurikaan liene”¹, kehotti Lönnrot maisterinväitöskirjassaan *De Väinämöine, priscorum Fennorum numine* (1827)². Kotimaan ja sen historian tuntemus on yksi peruste tälle tutkielmalle. Kiinnostukseni oman maan ja sen kansan historiaa ja vaiheita kohtaan lisääntyy jatkuvasti. Paitsi kirjoitettu historia, myös suomalaisuuden henkinen perintö kiehtoo. Mitä on suomalaisuus ja mikä sitä määrittää? Keitä me olemme, on kysymys, jota moni suomalainen on pohtinut. Oman alkupe-
rän selvittämiseen voi olla vaikeaa suhtautua objektiivisesti ja siitä muodostuu helposti tunneperäinen asia³. Tässä tutkielmassa pyrin selvittämään niitä historiallisia ja kansanperinteellisiä tekijöitä, jotka ovat muokanneet suomalaisten käsityksiä itsestään.

Omakehtaisen kiinnostuksen lisäksi tutkielmastani ajankohtaisen tekee se, että nyky-
päivän monikulttuurisessa ja verkostoituneessa maailmassa halutaan korostaa omia juuria, sekä omaa kansallisuutta ja sille ominaisia piirteitä. Suomalaisuus on monelle ylpeyden aihe kansainvälisessä kanssakäymisessä ja ihmisillä on halu ilmaista omaa identiteettiään, suomalaista tai paikallisempaa⁴. Kiinnostus omaan kulttuuriin nousee ajankohtaiseksi silloin, kun kansakunnan identiteettiä ja olemassaoloa, etnistä identiteettiä tai paikalliskulttuuria kohtaan on olemassa jokin uhka⁵. Nyky-yhteiskunnassa tuo uhka on jatkuva globalisoituminen. Globalisaatio vähentää kansallisia erityispiirteitä ja samankaltaistaa maailmaa.

¹ Lönnrot 1991, 12.

² Karkama 2008, 132.

³ Kajanoja 1993, 13.

⁴ Möttölä 2005, 37–39.

⁵ Räsänen 1989, 22.

Teoriataustaan pohjautuen suunnittelen painokangasmalliston, joka toimii tämän tutkielman taiteellisenä osiona. Taiteellisen osion tarkoituksena on harjaannuttaa taitoani suunnitella kangaskuoseja erilaisista lähtökohdista. Tekstiilisuunnittelu ja nimenomaan painokangaskuosien suunnittelu on se, jolla haluaisin itseni tulevaisuudessa työllistää. Oman luovuuden ja mielenmaailman saattaminen visuaaliseen muotoon ja jopa käsin kosketeltavaksi kankaaksi tuottaa tyydytystä, jota on vaikea pukea sanoiksi. Kun kuosin suunnitteluprosessin saa päätökseen ja tuloksena on jotain kaunista ja valmista, sen ääreen on palattava aina uudestaan ja uudestaan. Toivon, että jonain päivänä pystyn tuottamaan sellaista visuaalista nautintoa myös muille suunnittelemini kuosien katselijoille.

1.2 Tutkielman tavoite, tutkimuskysymykset ja rajaus

Tutkielman tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, mitä on suomalaisuus ja kuinka käsitys siitä on rakentunut. Mitkä ovat ne tekijät, joiden pohjalta suomalaisuuden käsite ja suomalainen identiteetti ovat alkaneet ihmisten mielissä muodostua? Tutkielman keskeiset kysymykset ovat:

1. Mitä on suomalaisuus?
2. Millaiset asiat ovat vaikuttaneet suomalaisuuden muodostumiseen?
3. Millainen voisi olla suomalaisuuteen pohjautuva painokangasmallisto?

Tutkielmassa perehdyn suomalaisuuteen identiteetin ja kansallishistorian näkökulmasta. Teoriatausta pohjautuu identiteettiä, suomalaisuutta ja kansankulttuuria käsittelevään kirjallisuuteen. Sen avulla selvitän, mitä suomalaisuus tai suomalainen kansallinen identiteetti voivat olla ja mitä piirteitä siihen voi kuulua. Identiteetin rakentuminen ja siihen vaikuttavat asiat ja ilmiöt luovat pohjan suomalaisuuden tutkimiselle.

Tutkielman rajaus pohjautuu omiin henkilökohtaisiin mielenkiinnonkohteisiin. Kansankulttuuriin ja -historiaan liittyy monia näkökulmia ja asioita, joten runsasta rajausta on

tehtävä. Tutkielmaan valikoituivat perinteiset elinkeinot ja kansanrunous, paitsi oman mielenkiinnon mukaan, myös sillä ajatuksella, että niistä saisi ammennettua visuaalista inspiraatiota kuosimallistoon. Myös näitä kahta pääteemaa on rajattava.

Elinkeinoista itseäni kiinnostaa erityisesti pyyntikulttuuri, jolla on suomalaisessa kulttuurissa merkittävä asema. Se on tarjonnut kansalle suojan ja ravinnon, sekä muovannut henkistä elämää. Paitsi pyyntikulttuurin keinot, myös siihen liittyvät traditiot, myytit ja rituaalit kiehtovat.

Kansanrunoudella ja erityisesti *Kalevalalla* on ollut ensisijainen asema kirjoitettaessa suomalaista muinaishistoriaa. Kansanrunouden osaa tässä tutkielmassa edustaakin kansalliseepoksemme, jolla on ollut suuri merkitys suomalaisen kansallistunteen luoja-
na. *Kalevala* vaikuttaa yhä suomalaisten ajatteluun sekä mielikuviin, jopa heillä, jotka eivät ole *Kalevalaa* koskaan lukeneet.

1.3 Menetelmät

Tutkielmani on laadullinen tutkimus ja tutkimusstrategialtaan se sijoittuu hermeneuttisen tieteenperinteen alueelle. Käsitys tiedon luonteesta ja jäsentymisestä on konstrukttiivinen. Tieto ei ole passiivista maailmankuvausta, vaan ymmärrys maailmasta muodostetaan itse aikaisemman tiedon ja kokemusten myötä. Tutkijan asema on laadullisessa tutkimuksessa keskeinen, sillä laadullinen tutkimus on tulkinnallista, ja tutkija yleensä valitsee lähestymistapansa omasta historiastaan, kokemuksistaan ja tavoitteistaan lähtien.⁶

Hermeneutiikassa tietoa tuotetaan hahmottamalla asioiden ja niiden kontekstien välisiä yhteyksiä ja tarkastelemalla ilmiöitä suhteessa toisiin samanaikaisiin ilmiöihin ja ilmiöiden kehitykseen. Tieto ymmärretään jatkuvana tulkintojen prosessina, jossa tul-

⁶ Anttila 1996, 19.

kinnat ja tieto uusiutuvat. Tiedon muodostumisen prosessia kuvataan suuntauksessa usein hermeneuttiseksi kehäksi: yksityiskohtien tulkinta vaikuttaa kokonaisuuden tulkintaan ja tutkimuskohteesta tehtyjen tulkintojen uudelleentulkitseminen tuottaa yhä laajenevaa ymmärrystä kohteesta.⁷ Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on luonnehtia ja kuvailla ilmiötä ja ilmiössä piileviä ominaisuuksia, mitä pyrin tekemään selvittäessäni suomalaisen identiteetin ilmenemistä.

1.4 Aineisto ja aiemmat tutkimukset

Suomalaisuutta on tutkittu paljon eri tieteenaloilla. Siitä on olemassa lukuisia opinnäytetöitä ja tutkimuksia. Esimerkiksi Minna Harjunpää on pro gradu -tutkielmassaan *Jumalhahmoja, hedelmänpoimijoita ja karhunkaatajia: Suomesta ja suomalaisista rakennettu kuva 1920-luvun kansainvälisissä näyttelyissä* (2014) tarkastellut Suomi-kuvan rakentumista Pariisin taideteollisuusnäyttelyssä vuonna 1925 ja Barcelonan maailmannäyttelyssä vuonna 1929. Harjunpään tutkielman keskiössä oli selvittää mitä esineitä, tuotteita ja teoksia näyttelyissä oli esillä ja millaista kuvaa niiden avulla Suomesta rakennettiin. Harjunpään tutkielma eroaa omastani siinä suhteessa, että Harjunpään tutkielmassa tarkastellaan suomalaisuuden kuvastumista ulkopuolisille kansoille, kun taas oma tavoitteeni on selvittää sitä, miten suomalaisuus on rakentunut meille suomalaisille.

Toinen mainitsemisen arvoinen tutkielma on Sara Laitiolammen opinnäytetyö *Suomalaisuus kuvina: seitsemäsluokkalaisten käsityksiä suomalaisesta kulttuuri-identiteetistään* (2013). Tutkimusaineistona Laitiolampi on käyttänyt anonyymien keski-suomalaisen peruskoulun seitsemäsluokkalaisten kuvataiteen tunnilla tuottamia oppilastöitä. Tehtävänantona oppilailla on ollut: "Mitä suomalaisuus on sinulle? Mitä on olla suomalainen?". Laitiolammen opinnäytetyössä tarkastellaan siis yksittäisen ryh-

⁷ Jyväskylän yliopisto.

män ajatuksia suomalaisuudesta. Omassa tutkielmassani pyrkimykseni on perehtyä suomalaisuuteen laajemmasta näkökulmasta.

Tutkielmani primääriaineisto koostuu Suomen historiaa käsittelevistä teoksista, jotka kertovat suomalaisesta kansankulttuurista ja sitä muovanneista tekijöistä. Lähdekirjallisuus on pääsääntöisesti 1990-, 2000- ja 2010-luvuilta. Joitakin iäkkäämpiäkin teoksia lähteistä löytyy. Perustelen niiden käyttöä sillä, että historia ei muutu, vaikka se näytetään erilaisena riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Vaikka historian tulkintoja on monenlaisia ja ne ovat aikojen saatossa muuttuneet, olen lähdeteoksiin perehtyessäni käyttänyt kriittistä lähestymistapaa ja peilannut niiden ajatusmaailmaa nykypäivään.

2. Identiteetti

2.1 Identiteetin määritelmä

Identiteetillä sosiologisena käsitteenä tarkoitetaan useimmiten ihmisen samaistumista ja yhteydentunnetta sellaiseen ryhmään, johon hän tuntee kuuluvansa tiettyjen ominaisuuksien, kuten rodun, kielen, kulttuurin, ajattelutavan, menneisyyden tai muun sitovan attribuutin kannalta. Sen vuoksi voidaan puhua ihmisen kielellisestä, kulttuurisesta, kansallisesta, uskonnollisesta, poliittisesta tai etnisestä identiteetistä.⁸

Identiteetti on hyvin monella tapaa määritelty ja siten monisisältöinen termi. Yksinkertaistettuna identiteetti on kokonaiskäsitteys, joka yksilölle muodostuu itsestään toimivana yksilönä, sekä omien että toisten havaintojen kohteena. Ryhmäidentiteetti muodostuu yksilölle tietyn ryhmän jäsenenä. Se voi myös kuvata ryhmää kokonaisuutena. Tällaisia ovat esimerkiksi kulttuuri-, alue- tai kansallisidentiteetti.⁹

Identiteetti esitetään helposti muuttumattomana, yksilön tai kansan olemukseen luonnostaan ja myötäsyttyisesti kuuluvana ominaisuutena. Akateemisen tutkimuksen konstruktivistinen näkökulma sen sijaan katsoo identiteetin olevan sosiaalisesti rakennettu, kaiken aikaa muutoksen alaisena oleva konstruktio, joka määrittyy suhteessa toisiin. Koska tässä tulkinassa identiteetti ei määrity olemukselliseksi, vaan se rakentuu jostain, tarvitaan rakennusaineita kuten tekstejä, toimintoja ja tapoja, joilla työstetään ymmärrystä yksilön ja yhteisön omasta paikasta maailmassa. Tutkijoiden käsitykset eroavat kuitenkin sen suhteen, kuinka paljon yksilöllä itsellään nähdään olevan vaikutusvaltaa omaan identiteettiinsä. Osa katsoo identiteetin yhteisölliseksi, kulttuuriseksi ja diskursiiviseksi tuotokseksi, kun taas esimerkiksi postmodernia näkökulmaa edustavien tutkijoiden mukaan yksilö voi pitkälti luoda itsensä omien mieltymystensä

⁸ Vainio & Savolainen 2006, 21; Räsänen 1989, 12.

⁹ Sirkka 2001, 9–10.

mukaiseksi. Identiteetin tutkimuksen tekee haastavaksi se, että käsite on suhteellisen nuori (yleistyi 1890-luvulla), eivätkä siitä eri tieteenaloilla tehdyt määritelmät ja niiden painopisteet ole yhteneväisiä.¹⁰

Kaikkien identiteettityyppien yhtenä perustavana rakennusaineena voidaan pitää kansakulttuuria, jonka avulla ihminen kiinnittää yhteytensä menneisyyteen. Sen kautta olemme tulleet tietoisiksi siitä, millaisia tietoja, taitoja, tapoja, aatteita sekä myös sosiaalisia ja kasvatuksellisia tekijöitä olemme perineet esi-isiltämme. Identiteettikäsitykset muodostuvat siis joko historian, kulttuurin, yhteisen aatteen tai hegemonian vaikutuksesta.¹¹ ”Kansa ei elä ainoastaan nykyisessä ajassa, vaan myöskin muinaisessa. Muinaisuuden muistoissa, tavoissa ja mietelmissä kansa näkee olentonsa juuren, ja käsittää nykyisen tilansa ja arvonsa.”¹²

2.2 Yksilön identiteetti

Yksilön persoonalliseen identiteettiin liitetään ihmisen käsitys oman itsen kokonaisuudesta ja minuuden samana pysymisestä, sen ajallisesta jatkuvuudesta. Identiteetti koostuu yksilön tärkeiksi kokemista osa-alueista. Näitä voivat olla esimerkiksi sukupuoli, ikä, siviilisääty, ammatti sekä kansallisuus. Sosiaalinen ja kollektiivinen identiteetti sisältää ajatuksen ihmisen identifioitumisesta, samaistumisesta toisten kanssa. Tietoisuuteen samuudesta omaan ryhmään kuuluvien kanssa liittyy myös käsitys niistä, joiden ei ajatella kuuluvan samaan joukkoon. Itsen kannalta merkitykselliset toiset ovat myös olennainen osa persoonallista identiteettiä.¹³

Identiteettiä voidaan lähestyä liittämällä siihen käsitys itsestä. Tällöin se koostuu kolmesta eri osatekijästä: fyysinen tai ruumiillinen olemassaolo, ihmisen luonne, keho ja perustarpeet. ”Suhteellista” olemassaoloa määrittää sosiaalinen ja kulttuurinen vuoro-

¹⁰ Moilanen & Sulkunen 2006, 8.

¹¹ Vainio & Savolainen 2006, 21.

¹² Suomalaisen kirjallisuuden seuran asetukset, 1831. Haavio 1967, 1.

¹³ Moilanen & Sulkunen 2006, 7.

vaikutus, joiden tuotteeksi ihminen voidaan ymmärtää; reflektiivinen puoli kuvaa suhdetta omaan olemiseensa ja itsen suhdetta muihin. Viimeksi mainittuun voidaan liittää ajatus aktiivisesta itsestä, joka tekee itse itsensä olevaksi. Tarkasteltaessa itseyttä onkin olennaista, millainen painoarvo eri osa-alueille annetaan. Kyseinen seikka on ollut keskeinen aihe niin filosofisessa kuin historiallisessakin tarkastelussa. Itseä voidaan lähestyä kokonaan autonomisena tai täydellisesti kulttuurisiin vaateisiin kiedottuna. Itsen historia voisi näyttäytyä tällaisena jatkumona, jossa vähän kehittyneissä kulttuureissa tai vaikkapa eurooppalaisten kansojen menneissä vaiheissa ihmiset olisivat itsejä lähinnä kahdella ensin mainitulla tavalla.¹⁴

Vaikka nykyaikana yksilöllisyys on korostetussa asemassa, on tärkeää muistaa, etteivät yksilöt edelleenkään ole vapaita yhteiskunnallisista valtarakenteista, instituutioista tai erialaisista ryhmäsidonnaisuuksista. Ihmisellä on luontainen tarve ja halu kuulua ryhmään ja olla osa yhteisöä.¹⁵

2.3 Kansallinen identiteetti

Kansallisuus määrittää identiteettiä kaikkein eniten¹⁶. Määritellessämme itseämme sanomme olevamme suomalaisia. Tällainen puhe on luonteeltaan metaforista. Suomalaisuuden identiteettiä ei ole kirjaimellisesti koodattu geeneihimme, mutta ajattelemme sen oleva osa olennaista luontoamme.¹⁷

Kansallinen identiteetti on yksilön identiteettiä kiistanalaisempi käsite. Sillä voidaan tarkoittaa hyvin erilaisia asioita. Sillä voidaan viitata jonkin valtion poliittiseen ja kansainväliseen identiteettiin, jonkin kansan tai kansakunnan identiteettiin, sekä siihen, millä tavoin yksilöt samastuvat johonkin kansakuntaan tai valtioon tai molempiin. Kansalliset kulttuurit eivät koostu vain kulttuurisista instituutioista, vaan myös symboleista

¹⁴ Moilanen & Sulkunen 2006, 10; Seigel 2005, 5–7, 11, 18, 24–25.

¹⁵ Moilanen & Sulkunen 2006, 28.

¹⁶ Möttölä 2005, 9.

¹⁷ Hall 1999, 45.

ja representaatioista. Kansallinen kulttuuri on diskurssi – tapa rakentaa merkityksiä, jotka suuntaavat ja järjestävät sekä toimintaamme että käsityksiämme itsestämme. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettejä tuottamalla merkityksiä ”kansakunnasta”, johon voimme identifioitua.¹⁸

Kansallisen identiteetin tärkeimpänä synnyttäjänä on ollut yhteisesti koettu tietoisuus kansan omasta menneisyydestä, johon kuuluu käsitys kansan synnystä, kielestä ja kulttuurista, geneettisistä yhteyksistä ja historiasta, sekä erityisesti myyttisestä menneisyydestä.¹⁹ Kirjoituskulttuuria vailla olevat ryhmät ovat hakeneet kulttuurisen identiteetin aineksia menneisyydestä, perinnettä elvyttämällä ja uusia traditiomuotoja luomalla. Tämä ilmenee erityisen hyvin myyttien ja uskonnon, sekä kalevalaisen muinaisrunoutemme tasolla. Myyteillä ja niihin liittyvällä runoudella onkin ollut merkittävä asema kansallisuutta kokoamaan pyrkivissä liikkeissä.²⁰ Koska myytit käsittelevät kulttuurin ja ihmisen olemassaolon peruskysymystä, on niiden tutkimus koettu tärkeäksi rakennettaessa pienten kansojen kulttuurista identiteettiä. Se johti muun muassa *Kalevalan* kokoamiseen ja sen aineistojen tutkimukseen.²¹

Aikaamme on kuvattu postmoderniksi kaudeksi, jonka radikaalit taloudelliset, tekniset ja kulttuuriset muutokset erottavat sen aikaisemmista modernista ja esimodernista ajasta. Kansalliset rajat eivät vaikuta ylikansallisten verkostojen toimintaan ja eri maailmanosien keskinäinen riippuvuus on lisääntynyt. Talouden ja kulttuurin globalisoinnin ansiosta yksilölle tarjolla olevat samaistumisaineokset ovat nykyään monipuolisempia kuin aikaisemmin. Länsimaisen informaatioyhteiskunnan jäsenet verkostoituvat helposti eri maista ja kulttuuripiireistä olevien ihmisten kanssa.²²

¹⁸ Hall 1999, 48.

¹⁹ Vainio & Savolainen 2006, 21–22; Hall 1999, 48; Siikala 2008, 296.

²⁰ Siikala 2008, 296.

²¹ Siikala 2008, 296; Vainio & Savolainen 2006, 21–22.

²² Moilanen & Sulkunen 2006, 27–28.

Ihmismieli pyrkii edelleen rakentamaan kertomusta itsestään ja omasta paikastaan, vaikka nykyaikana maailma näyttäytyy yhä monimutkaisempaan paikkana. Elämän kiin-
topisteitä etsitään menneisyydestä ja omista sukujuurista. Sekasortoista maailmaa
pyritään selkeyttämään turvaamalla menneisyyteen ja muihin turvallisina ja tuttuina
pidettyihin seikkoihin.²³

Sekä kollektiivinen että henkilökohtainen identiteetti ovat jatkuvia itsemäärittelyn pro-
sesseja. Identiteetin muotoutuminen ei kuitenkaan ole täysin vapaata tai sattumanva-
raista. Yksilön tai ryhmän identiteetti muodostuu vuorovaikutuksessa ympäristön
kanssa. Identiteetin käsite on sekä henkilökohtaisella että yhteisöllisellä tasolla suhdet-
ta kuvaava käsite. Identiteettien tuottaminen ei tapahdu tyhjiössä, vaan tiedostava ja
itseään paikantava ryhmä tai yksilö prosessoi omaa identiteettiään tietyssä historialli-
sessa ja yhteiskunnallisessa suhdeverkostossa.²⁴

Stuart Hall sanoo, että me emme synny kansallisilla identiteeteillä varustettuina, vaan
ne muodostuvat ja muuttavat muotoaan osana representaatiota ja suhteessa siihen.
Tiedämme mitä on olla ”suomalainen” vain sen perusteella, miten ”suomalaisuus” on
tullut representoiduksi tiettynä merkitysten joukkona suomalaisessa kulttuurissa. Tästä
seuraa, että kansakunta ei ole vain poliittinen yksikkö, vaan myös kulttuurinen rep-
resentaatiojärjestelmä, joka tuottaa merkityksiä. Ihmiset eivät ole vain jonkun kansa-
kunnan laillisia kansalaisia, vaan he ovat myös osallisia kansakunnan ideaan, joka on
representoitu sen kansallisessa kulttuurissa.²⁵ Kansakunta on symbolinen yhteisö ja
juuri tämän takia se kykenee ”synnyttämään tunteen identiteetistä ja uskollisuudes-
ta”²⁶.

On huomautettu, että kansallinen ideologia sisältää väärän tietoisuuden. Sen myytit
vääristävät todellisuuden; se väittää puolustavansa kansankulttuuria, kun se todelli-

²³ Moilanen & Sulkunen 2006, 28.

²⁴ Tuominen ym. 1999, 15; Sirkka 2001, 15.

²⁵ Hall 1999 46.

²⁶ Schwarz 1986, 106.

suudessa muovaa korkeakulttuuria. Tällä realiteetilla lienee katetta myös Suomen historian eri vaiheissa. *Kalevalaa* ja kansanrunoutta on käytetty myös tietoisesti muovaamaan niin kansakuntaa kuin sen ideologiaakin.²⁷

Hyvänä esimerkkinä identiteetin luomisesta on Zacharias Topelius. Hän luonnehtii *Maamme*-kirjassa isänmaan käsitteen avautumista vähä vähältä lapsen mielessä: ”Tämä on minun isänmaani. Jos nimitän sitä suomen kielellä Suomenmaaksi ja ruotsalaisella nimellä Finland, se on kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat samaa kansaa, puhukoot he mitä kieltä tahansa. (...) He ovat maanmiehiä, veljiä ja sisaria kaikiksi ajoiksi. Heillä ei ole kahta, vaan yksi isänmaa. He eivät myöskään ole kaksi kansaa, vaan yksi kansa.”²⁸

²⁷ Räsänen 1989, 12.

²⁸ Topelius 1981, 5–6, 13.

3. Suomalaisuus

3.1 Sosiaalinen representaatio

Suomalaisuus elää ihmisten mielissä kuviteltuna todellisuutena. Se on sosiaalinen representaatio. Sosiaaliset representaatiot ovat ihmisten tulkintoja maailmasta, jotka yhdistävät yksilöllisiä ja sosiaalisia todellisuuksia. Maailmaa ei nähdä sellaisenaan, vaan yksilön ajattelu perustuu hänen yhteisölleen ominaisiin määritelmiin. Sosiaaliset representaatiot luovat kollektiivista tajuntaa, joka antaa käsitteinä ja kuvina aineksia ajattelulle. Sosiaaliset representaatiot ovat tietyllä tavalla ekvivalentteja myyteille ja uskomuksille. Ne edustavat siis kollektiivista muistia.²⁹ Kansan kollektiivisen muistin muovaamiseen on tietoisesti vaikutettu, jotta syntyvästä identiteetistä tulisi haluttujen arvojen mukainen. Joitakin asioita on tietoisesti nostettu esiin ja joistain on vaiettu.³⁰

Sosiaalisten representaatioiden avulla luokitellaan ja selitetään asioita ja tapahtumia, sekä suunnataan havaintoja. Uudet ja oudot asiat pyritään ankkuroimaan yksilön valmiisiin ajatusrakenteisiin. Nämä prosessit ovat sosiaalisia. Kenenkään mieli ei ole vapaa kielen ja kulttuurin kuvien etukäteisvaikutuksesta. Toiseksi representaatiot objektivointi ovat asiat osaksi sosiaalista ympäristöä. Objektivointi on reprodusointia näkyvään ja kontrolloitavaan, ajatuksen tai asian kuvallisen laadun löytämistä; käsitteeseen yhdistetään kuva. Objektivoinnista seuraa sellaisia ilmiöitä kuten kansakuntien, rotujen ja luokkien henkilöiminen. Metaforat, kuten Suomi-neito, ovat eräänlaisia objektivointeja Suomesta.³¹

On mahdollista ajatella, että jokaisen ihmisen mentaalisten representaatioiden järjestelmä perustuu vain hänen omiin yksilöllisiin kokemuksiinsa. Tämä ei kuitenkaan voi

²⁹ Anttila 1993, 108–109.

³⁰ Karjalainen 2009, 31.

³¹ Anttila 1993, 109.

pitää paikkansa, koska ihmiset ymmärtävät toisiaan ja kykenevät toimimaan yhdessä. Ihmiset pystyvät kommunikoimaan juuri sen vuoksi, että heillä on yhteisiä käsitteitä, eli jaettuja mentaalisia representaatioita. Sosiaalisen yhteiselon ehtona on, että yhteisön jäsenet tulkitsevat maailmaa ainakin suunnilleen samalla tavalla. Juuri tästä syystä kulttuuri määritellään joskus yhteiseksi merkityksiksi.³²

3.2 Kansallistunne

Kansallistunne, suomalaisuus, on meissä niin syvässä, että sen olemassaoloa on usein vaikea huomata. Kansallismielisyys on meistä luonnollista ja se kuuluu meihin ihmisenä. Kansallistunteen erittelemisen ja varsinkin sen kyseenalaistaminen on Suomessa harvinaista. Vallalla oleva globalisaation aikakausi merkitsee kuitenkin, että kansallisuuden ja kansallistunteen merkitykset muuttuvat. Enää ei ole helppoa erottaa, mikä on suomalaista ja mikä ei.³³

Suomalaisuus ei ole olemassa sellaisenaan todellisuudessa. Se liittyy aina joihinkin määrättyihin asioihin, esineisiin, ilmiöihin tai ihmisiin. Joillekin sisu ja sauna ilmentävät suomalaisuutta, eli ovat yhtä kuin suomalaisuus. Suomalaisuuden määreet kiinnittyvät aina hyvin monenlaisiin ja vaihteleviin kulttuurin merkitysyhteyksiin. Suomalaisuus on kulttuurisesti sopimuksenvarainen määre. Suomalaisuus on siis sitä, mikä historiallisen prosessin kuluessa on sosiaalisesti määritelty suomalaiseksi.³⁴

Rodun ja kielen ohella identiteetin tärkeitä tekijöitä ovat kulttuuri ja ennen kaikkea sen syvärakenteet.³⁵ Tästä syystä on tärkeää tietää, minkälainen on kulttuurimme tausta. Sieltä aukeaa eteemme toisaalta muinaisuskomme karhunpalvontoihin, totemismeihin ja samanismeihin, mutta myös yhteiskuntamme kehittyminen eräkulttuurista kaskikulttuurin kautta talonpoikaiskulttuuriksi. Näiden kulttuurikausien vaihtuminen

³² Seppänen 2005, 85.

³³ Möttölä 2005, 8.

³⁴ Anttila 1993, 108.

³⁵ Korhonen 1993, 8.

toiseksi on merkinnyt muutoksia elinkeinojen ohella myös esimerkiksi uskomusmaailmassa ja henkisessä perinteessä.³⁶ Kuitenkin suomalaisen elämänmuodon perustana on aina ollut katkeamaton side luontoon³⁷.

3.3 Etnis-geneettinen määritelmä

Suomalaiset ovat hyvin kansallismielisiä. Oma asuinalue ja kaupunki tulevat vasta sen jälkeen. Voimakas kansallismielisyys johtuu ennen kaikkea siitä, että suomalaisuutta on tavattu määrittää etniseltä perustalta. Suomalaiset ovat olleet samaa kieltä puhuva, Suomen alueella asuva väestöryhmä, jolla on uskottu olevan yhtenäinen geeniperimä. Kun esimerkiksi amerikkalaisuus on nähty tiettyjen arvojen kautta, suomalaisuus määrittyy synnynnäisenä ominaisuutena.³⁸

”On lottovoitto syntyä Suomeen.” Näin on Suomessa tavattu toistaa, ylpeänä. Lause oli erityisen suosittu 1980-luvulla, kun hyvinvointiyhteiskunta kasvoi ja kukoisti. Iskulause pitää sisällään suomalaisuuden syvän ytimen. ”Olla suomalainen” on jotakin erityistä ja harvinaista, mutta lisäksi se on synnynnäistä. Suomalaisuus tulee nykyisen käsityksen mukaan ihmiseen vanhemmista. Suomalaisuus ei myöskään häviä ihmisestä, vaikka hän muuttaisi muualle. Suomalaisuus pysyy elämän alusta loppuun.³⁹

Tämä etnis-geneettinen määritelmä suomalaisuudesta pohjautuu 1800-luvulla rakentuneeseen uskoon suomalaisesta heimosta. Geeni- tai heimoajattelun näkeminen yhteiskuntaa koossapitävänä ei kuitenkaan kuulu enää 2000-luvulle. Yhteenkuuluvuus perustuu nykyään enemmän yhteisten arvojen jakamiseen. Kansalaisuus tällaisessa

³⁶ Korhonen 1993, 9.

³⁷ Aaltonen & Arkko 1997, 9.

³⁸ Möttölä 2005, 9.

³⁹ Möttölä 2005, 62.

yhteiskunnassa ei edellyttä ulkonäön tai kielen samankaltaisuutta eikä suomalaista syn-
typerää.⁴⁰

3.4 Historian merkitys

Historiankirjoituksilla on ollut suuri merkitys suomalaisten identiteetille. Nuoren kan-
san johtajat ymmärsivät jo varhain, miten tärkeä on rakentaa tarinaa kansan mennei-
syydestä.⁴¹ Jo keisari Aleksanteri I (1777–1825) ja hänen lähimmät neuvonantajansa
toivoivat erityisen suomalaisen identiteetin kehittämistä⁴². Jotta Venäjälle siirtyneistä
Ruotsin maakunnista olisi syntynyt yksi kansakunta, sille piti kirjoittaa myös oma, Ruot-
sista ja Venäjästä erillinen historia. Siitä lähtien historioitsijat ovat olleet kansallisen
taistelun eturivissä. Historiankirjoitus on tukenut yhteistä kansallista projektia hyvinkin
tietoisesti.⁴³

Suomalaisessa yhteiskunnassa suhdetta menneisyyteen on pidetty keskeisenä kansalli-
sen itseymmärryksen välineenä. Historiantutkijat ovat omalta osaltaan olleet luomassa
oman kansakunnan legitimaatitraditiota. Siinä on nähty viisi eri vaihetta: ensimmäistä
leimasi fennomania, johon kuului suomalaisen itsetietoisuuden syntyprosessi, toisen
sysäsi liikkeelle venäläistäminen, ja sitä leimasi kansalliseen yhtenäisyyteen pyrkimi-
nen⁴⁴, kolmannen vaiheen alkuna oli itsenäistyminen ja vuosi 1918, neljänteen vaihee-
seen kuului toinen maailmansota ja viides kausi alkoi sodan päättymisestä.⁴⁵

Kansankulttuurissa nuo vaiheet ovat osin samanlaiset, osin poikkeavat. Kaikkia kausia
on leimannut tietyn itseymmärryksen etsintä. Termi tuli kulttuurintutkimuksen sanas-
toon 1960-luvulla ja on sen jälkeen ollut paljon käytetty teoreettinen käsite. Tässä vai-

⁴⁰ Möttölä 2005, 62, 94.

⁴¹ Möttölä 2005, 13.

⁴² Klinge 2011, 66.

⁴³ Möttölä 2005, 13.

⁴⁴ Räsänen 1989, 10.

⁴⁵ Immonen 1988, 8–9.

heessa se on ennen kaikkea liittynyt kaikkialla maailmassa tapahtuvaan perinteisen kansankulttuurin häviämiseen uudenaikaistumisen ja uuden tietotekniikan tieltä. Samalla kuitenkin on ollut nähtävissä uudenlaisten ilmiöiden esiintuloa, regionalismia, sekä etnisten ja muiden kulttuuristen vähemmistöjen erottautumista että omien erityispiirteiden tiedostamista ja korostamista.⁴⁶

3.5 Läntiset ja itäiset vaikutteet

Sekä maantieteellisen sijaintinsa että kansankulttuurinsa puolesta Suomi on aito kappale vanhaa Eurooppaa⁴⁷. Myytti alkuperäisyydestä kannattaa kuitenkin unohtaa. Suomalaisuus on lähes kohta kohdalta kehitetty ja kehittynyt lainatuista vaikutteista ja aineksista.⁴⁸ Syrjäisen ja samalla pohjoisen aseman, sekä harvan asutuksen johdosta kansankulttuurissamme on säilynyt hyvinkin vanhoja perinnäisiä ilmiöitä ja paljon sellaista, jonka perusteella yhä vielä on todettavissa kerrostumia ja aineksia, joiden alkuperä viittaa erillisiin kulttuurikeskuksiin.⁴⁹

Vanhinta kerrostumaa edustavat metsästys ja kalastus, eli anastava pyyntikulttuuri, joka harvinaisen samankaltaisena on jo varhain levinnyt kieliin ja heimoihin katsomatta yli koko Pohjois-Euroopan havumetsävyöhykkeen Atlantilta Uralille saakka, ja joka varhaisempina aikoina on vallinnut myös etelämpänä Keski-Euroopan metsissä ja virroilla. Toisen kerrostuman muodostaa viljelevä kulttuuri, karjanhoito ja maanviljelys, jonka vanhimmat piirteet liittyvät Lounais-Suomen lähinnä Viroon ja yleensä Itämeren piiriin.⁵⁰

Näiden vanhojen elinkeinokokonaisuuksien lisäksi kansankulttuurissamme tavataan sadoittain eri-ikäisiä ja erilaisia yksityisiä ilmiöitä ja ilmiöryhmiä, jotka ovat niin sanot-

⁴⁶ Räsänen 1989, 11.

⁴⁷ Vilkuna 1967, 208.

⁴⁸ Niemelä 1992, 24.

⁴⁹ Vilkuna 1967, 208.

⁵⁰ Vilkuna 1967, 208.

tuja kulttuurilainoja.⁵¹ Ne jakautuvat kahteen pääryhmään, läntisiin ja itäisiin kulttuuri-vaikutteisiin. Läntisten kulttuurivaikutteiden tie on kulkenut Rooman valtakunnan ja sen perillisten piiristä Keski- ja Länsi-Euroopan kautta Suomeen. Itäiset vaikutteet taas ovat saapuneet Itä-Euroopan kautta slaavilaisten kansojen muovaamina, uloimpana lähtökohtana Bysantin kulttuuripiiri. Nämä kulttuurilainat ovat kohdanneet toisensa maassamme.⁵²

Suomalaisuus kulttuurin syvärakenteena on alun perin idästä tullut maailman tarkastelun tapa. Me olemme kantaneet tätä perintöä jo monta tuhatta vuotta. Itäinen kulttuurijuuremme on omaksunut hyvin paljon läntisiä vaikutteita. Geneettisestikin olemme länttä. Suomalaiset ovat pääosin hitaan läntisen migraation tulosta; tulokas toisensa jälkeen on oppinut maan kulttuurin.⁵³ Ruotsin valta jätti jälkensä maahan asenteita ja yhteiskunnan toimintaa myöten. Jopa kieli muuttui Ruotsi-Suomi -vuosien aikana niin, että suomea voi pitää toisin sanoin puhuttuna ruotsina; sanasanainen kääntäminen kääntää myös ajatuksen oikein.⁵⁴

Suomea on syytä pitää kansankulttuuriltaan yhtenäisenä maana. Silmäänpistävimmät eroavuudet on tavattu Lapissa ja Raja-Karjalassa. Lappi poikkeaa myös luontonsa ja alkuasukasväestönsä puolesta muusta Suomesta. Raja-Karjalan erotti vielä hiljattain vanha uskontoraja, joka usein muodostaa jyrkemman kulttuurirajan kuin kieliraja. Niinpä suomalaisalueelta länteen päin Pohjanlahden yli mentäessä tuskin voi huomata minkäänlaista todellista kulttuurirajaa, sillä niin läheisesti Suomi liittyy pohjoismaiseen kulttuuripiiriin.⁵⁵

Perusominaisuuksien mukaisesti kulttuuriuutuudet vaeltavat ekspansiokeskuksista kansalta kansalle, seudusta toiseen. Kulkiessaan kansojen yhteinen kulttuuriominais-

⁵¹ Vilkuna 1967, 208.

⁵² Vilkuna 1967, 209; Klinge 2011, 7–20.

⁵³ Niemelä 1992, 27–28.

⁵⁴ Niemelä 1992, 28; Klinge 2011, 14–17.

⁵⁵ Vilkuna 1967, 230.

suus elää ja kehittyy; eri kansat antavat ilmiöihin omat lisänsä ja karsivat pois sen, mikä ei ole heille tarpeellista. Siten kansanomaisessa kulttuurissa on kansallista se tapa, jolla yhteistä pääomaa on sopeutettu kotimaiseksi kulttuuriksi. Tärkeätä on todeta mitä yhteiseen pääomaan on lisätty ja missä kohti sitä on muutettu tarkoituksenmukaisemmaksi omaleimaiseksi kulttuuriksi. Ulompaa Euroopasta katsellen Suomen kansanomainen kulttuuri näyttää hyvin omalaatuiselta kokonaisuudelta, jossa tyypillistä on vanhan pyynti- ja kaskikulttuurin ilmiöiden tuoreus, sekä itäisten ja läntisten kulttuurielementtien sopusointuinen yhtyminen samoihin kansallisiin puitteisiin.⁵⁶

Meillä on ainutlaatuinen historia ja sen muovaama traditio. Karuhko pohjoinen metsä- ja järviluonto antaa meille ympäristön, joka niin leimallisena ei ole missään muualla.⁵⁷ ”Alkuperäistä” omassa kulttuurissamme on herkkä luonnon kokemisen ja ilmaisun tapa. Se on jo monista vanhoista kulttuureista kadonnut.⁵⁸ Sanotaan, ettei suomalainen identiteetti ole rakentunut historian, vaan maiseman ja runouden varaan⁵⁹.

⁵⁶ Vilkuna 1967, 231.

⁵⁷ Niemelä 1992, 32–33.

⁵⁸ Niemelä 1992, 28.

⁵⁹ Klinge 2011, 66.

4. Kansankulttuuri ja perinteiset elinkeinot

4.1 Kulttuuriperinne

Kansankulttuurilla tarkoitetaan kansan suurelle enemmistölle tunnusomaista, kollektiivista kulttuuriperinnettä. Suomen kansankulttuuriin kuuluvat kaikki ne tiedot ja taidot, menetelmät ja välineet, jotka ovat tehneet kansan toimeentulon ja elämän eri aikoina mahdolliseksi. Kansanelämään on arkisen aherruksen lisäksi aina kuulunut myös juhla, ilonpito ja henkinen perinne. Lyhyesti sanottuna kansankulttuuria ovat kansan laajan enemmistön työ- ja elämänoolosuhteet sekä arkena että pyhänä.⁶⁰

Kansankulttuurilla on tärkeä rooli kansallisen identiteetin rakentumisessa. Kansankulttuuri on teoreettinen käsite. Kansa itsessään ei ole ymmärtänyt jokapäiväisiä toimiaan elantonsa turvaamiseksi tai elämän jatkamiseksi kulttuuriksi. Jopa kansa-käsite on ollut luotava. Sitä ennen oli vain kyläläisiä, naapureita, meitä, naapuripitäjäläisiä ja kaupunkilaisia. Vastakohtat me ja he, tutut ja vieraat olivat paljon selvempiä käsitteitä kuin kansa ja isänmaa.⁶¹

Jakamatta kansankulttuuria aineelliseen ja henkiseen on lähdetty siitä, että kaikki kulttuuri-ilmiöt ovat sosiaalisesti välittyneitä ja sidoksissa väestöön ja niihin edellytyksiin, joita maa ja sen luonto ihmiselle eri aikoina ovat tarjonneet. Tunnusomaisinta kansankulttuuria on ensisijaisesti se, mikä on ollut yleistä ja tyypillistä, mutta merkitystä on myös variaatioilla. Kontaktit yhteisön ulkopuolelle ovat olleet kulttuurin muuttumisen tärkeimpiä edellytyksiä, mutta ne ovat eri aikoina vaikuttaneet eri tavalla ja intensiteetillä sekä alueellisesti että sosiaalisesti. Siitä johtuvat kansankulttuurissa esiintyvät erilaisuudet. Ylivoimaisesti suurin osa Suomen kansasta sai 1800-luvulle saakka elantonsa

⁶⁰ Talve 1990, 5; Räsänen 1989, 13.

⁶¹ Räsänen 1989, 12.

maataloudesta ja sen sivuelinkeinoista. Tämän vuoksi maaseudun kulttuurilla on jokaisessa Suomen kansankulttuuria historiallisesti kuvaavassa teoksessa keskeinen osuus.⁶²

Maa, kansa ja luonto ovat aina olleet ne perustekijät, joiden pohjalta Suomen kansankulttuuri on muovautunut. Luonnonolot ja asutuksen levinneisyys sekä tiheys ovat huomattavasti vaihdelleet pitkin Suomea. Valtiolliset rajat varsinkin idässä ovat muuttuneet. Väestön pääosana ovat olleet suomalaiset, mutta Suomen kansa -käsitteen taustalla ovat aikaisemmat asutusryhmittymät ja heimoalueet. Suomessa on asunut ja asuu edelleen saamelaisia ja ruotsalaista väestöä sekä muita vähäisempiä väestöryhmiä. Kaikki ne ovat monipuolistaneet väestörakennetta. Vuosisatoja suomalaiset ovat jakautuneet paitsi maalaisiin ja kaupunkilaisiin, myös moniin sosiaali- ja ammattiryhmiin, joiden merkitys, taloudelliset mahdollisuudet ja kontaktit ulkopuoliseen maailmaan ovat aikojen kuluessa muuttuneet ja eronneet toisistaan. Kaikki ovat kuitenkin olleet kartuttamassa sitä tiedon, taidon ja kokemuksen pääomaa, jota nimitetään kansankulttuuriksi, kansanomaiseksi kulttuuriksi tai perinnekulttuuriksi. Kehityksen edellytykset ja siihen vaikuttaneet tekijät on siis otettava huomioon, kun lähdetään kuvaamaan kansankulttuurin vaihteita ja muuttumista.⁶³

Kansallisen kulttuurin yksi piirre on se, että omia juuria tutkitaan. Tie oman kulttuurin arvostamiseen käy usein sitä kautta, että oppii tuntemaan sen kehityksen.⁶⁴ Kansankulttuuri onkin jatkuvasti muuttunut. Sen muuttuminen ei ole irrallista vaan yhteydessä yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutosprosesseihin.⁶⁵

⁶² Talve 1990, 5.

⁶³ Talve 1990, 14.

⁶⁴ Niemelä 1992, 23.

⁶⁵ Talve 1990, 358.

4.2 Pyyntikulttuuri

Suomalaisuuden juuret pohjaavat pyyntikansojen kulttuuriin ja erätalouteen⁶⁶. Pyyntikulttuurin elinkeinot olivat metsästys ja kalastus. Erämaiden asukkaiden arkipäiväinen ravinto oli hyvin liha- ja kalapitoista, mutta keräilytalous täydensi ruokavaliota linnunmunilla ja marjoilla. Väestö asui pyyntikulttuurissa erämaan armoilla, mutta sillä oli yksi merkittävä etu puolellaan verrattuna maatalouden elämään; pyytäjät eivät olleet ilmaston armoilla eikä halla verottanut satoa.⁶⁷

Esihistoriallisella ajalla oli erämaiden nautinta sekä maan länsi- että itäosissa tärkeä osa talonpoikien taloutta. Erämaa ja sen kalavedet olivat metsästysalue, joka kuului jollekin metsästäjälle tai kalastajalle. Eräkaita voitiin myydä, periä ja vaihtaa. Eräalueet sijaitsivat useimmiten melko kaukana asutuilta seuduilta ja niillä harjoitettiin pyyntikiertoon perustuvaa metsästystä ja kalastusta. Yleensä pyyntijoukko matkasi eräalueelle kalastamaan ja metsälle vähintään kaksi kertaa vuodessa. Riista- ja kalarunsaus veti väkeä erämaihin ja osaltaan myöhemmin vaikutti myös asutuksen leviämiseen.⁶⁸ Keskiajallakaan eivät karja, pelto tai lehtokaski kyenneet täysin turvaamaan talonpojan toimeentuloa. Erätalous varmisti, että muun muassa turkiksia saatiin veronmaksuun.⁶⁹

Erätaloudella oli Ylä-Satakunnassa ja Hämeessä vankka asema vielä 1400- ja 1500-luvuilla. 1500-luvun jälkipuoliskolta lähtien se alkoi menettää merkitystään, erityisesti sen jälkeen, kun erämaat oli julistettu kruunun omaisuudeksi ja avattu uudisasutukselle. Elinkeinona metsästyksellä ei keskiajan lopulla ollut Lounais-Suomessa suurta merkitystä, vaan pääasiassa arkinen aherrus kului peltujen muokkauksessa ja karjanhoi-

⁶⁶ Sarmela 1993, 23; Vuorela 1975, 21.

⁶⁷ Enbuske 2006, 33–35.

⁶⁸ Aaltonen & Arkko 1997, 57; Vuorela 1975, 21; Talve 1990, 82–83.

⁶⁹ Aaltonen & Arkko 1997, 57; Vuorela 1975, 21.

dossa. Sen sijaan Itä- ja Pohjois-Suomessa metsästys oli taloudellisesti merkityksellistä myöhemminkin, pohjoisimmalla Pohjanmaalla ja Lapissa aina 1700-luvulle saakka.⁷⁰

Tietysti pyyntikulttuuriin kuului myös joukko uskomuksia ja tapoja⁷¹. Henkinen elämä, jossa korostuivat sadut, sananparret, uskomukset, tavat ja kansanrunous, sai voimakkaita vaikutteita juuri eränkäyntiin liittyvistä asioista.⁷² Vanhimpia metsästäjäyhteisöjen uskonnollisia instituutioita ovat karhukultti, toteismi ja samanismi. Arktiset kansat ovat uskoneet saaliseläinten ja ihmisten reinkarnaatioon, jälleensyntymiseen.⁷³

Pyyntikulttuurissa eläneen ihmisen arjen voi kiteyttää toteamukseen, että se on ollut jokapäiväistä ravinnon hankkimista. Pyyntikulttuuri oli sisämaiden ja ennen kaikkea pohjoisen Suomen elämänmuoto; asutusta erämaiden armoilla.⁷⁴ Pyyntikulttuurin tärkeimmät ominaisuudet olivat luonnonmukaisuus sekä yksityiskohtiin saakka harkittu ja nerokkaasti luontoon liittyvä tarkoituksenmukaisuus. Ihminen ei jättänyt jälkeään ympäröivään luontoon, vaan pyrki kaiken olemisensa ikään kuin naamioimaan samankaltaiseksi, mitä ympäristö oli vuosituhannet ollut. Kaiken tämän tarkoituksena oli elää ja olla niin, että pyytäjä kaikkina vuodenaikoina sai mahdollisimman hyvän saaliin. Kun villi luonto elintoiminnoissaan noudattaa tarkkaa vuotuista säännönmukaisuutta, oli pyyntikulttuurin edustajan myös sopeutettava oma toimintansa siihen.⁷⁵

4.3 Elämää vuotuisrytmissä

Arki kulki pohjoisen pyyntikulttuurissa eri elinkeinojen vuotuisrytmissä. Se oli luonnon sanelema rytmi; ihmisen oli sopeuduttava ympäristönsä olosuhteisiin ja vuodenaikojen vaihteluun. Pyyntikulttuurin vuotuiskierto säilyi puhtaana vielä 1600-luvulla Kemin La-

⁷⁰ Talve 1990, 83; Enbuske 2006, 33.

⁷¹ Enbuske 2006, 33.

⁷² Aaltonen & Arkko 1997, 141.

⁷³ Sarmela 1993, 24.

⁷⁴ Enbuske 2006, 33.

⁷⁵ Vilkuna 1967, 209.

pin metsäsaamelaisessa kulttuurissa. Siihen ei vielä ollut tullut vaikutteita läntisen tunturialueen poronhoidosta ja myös etelän talonpoikauskulttuurin vaikutus oli vähäistä.⁷⁶

Säännöllisessä vuotuiskierrossa kevätkesän tultua lähdettiin pyyntikunnittain linnun ja oravan pyyntiin sekä kalastamaan. Pyyntikunnat koostuivat useimmiten saman perheen tai suvun jäsenistä.⁷⁷ Heinäkuun lopussa aloitettiin peuranpyynti, jossa sulan maan aikana käytettiin kuoppapyyntiä ja houkutusporoja apuna. Marraskuussa koottiin kesyporot yhteen, mutta peuranpyynti oli yhä ajankohtaista.⁷⁸ Talvikautena harjoitettiin myös rituaalista karhunmetsästystä⁷⁹. Sydäntalvella, joulutammikuussa, keskityttiin majavanpyyntiin. Majavanpyynnistä tultiin kaupunkeihin markkinoille ja hoitamaan verovoudille velvollisuudet, kunnes helmi-maaliskuun vaihteessa lähdettiin uudelleen peuranpyyntiin. Keväällä siirryttiin jälleen kalastuksen pariin.⁸⁰

Pohjoisella pallonpuoliskolla tuhansien vuosien ajan tärkein pyyntikohde oli villipeura. Se oli mainio saaliseläin, sillä sen pyynti oli suhteellisen helppoa. Lisäksi villipeuraa pystyttiin hyödyntämään hyvin monipuolisesti. Eläimestä saatiin hyvää ja ravitsevaa lihaa, taljoja, luita ja sarvia. Ravinnon lisäksi se siis tarjosi materiaalin vaatteisiin, asumuksiin, tarvekaluihin ja aseisiin.⁸¹ Villipeuroja pyydettiin vielä 1800-luvun alkupuolella laajamittaisesti vanhan Kemin Lapin kylissä, muun muassa Kittilässä⁸². Villipeura metsästettiin Suomesta lähes sukupuuttoon⁸³, mutta peurojen elinympäristöä supisti myös laajalainen suurporonhoito⁸⁴.

Villipeuran lisäksi keskeisimpiä saaliseläimiä olivat hirvet, kanalinnut ja rannikkoseuduilla myös hylkeet. Turkisten kysyntä keskiajan Euroopassa ja idän metropoleissa oli

⁷⁶ Enbuske 2006, 37; Sarmela 1993, 23.

⁷⁷ Aaltonen & Arkko 1997, 57; Enbuske 2006, 37.

⁷⁸ Enbuske 2006, 37.

⁷⁹ Sarmela 1993, 23.

⁸⁰ Enbuske 2006, 37.

⁸¹ Aaltonen & Arkko 1997, 144.

⁸² Enbuske 2006, 38.

⁸³ Aaltonen & Arkko 1997, 144.

⁸⁴ Enbuske 2006, 38.

suurta. Turkisten toivossa ovat tietysti turkiseläimet olleet esihistoriallisista ajoista lähtien myös Suomessa kiihkeän pyynnin kohteena, aina 1500-luvulle saakka. Varsinkin majava oli tärkeässä asemassa saaliseläimenä, kunnes se oli hävitetty käytännössä sukupuuttoon.⁸⁵ Arvokkaimpia turkiseläimiä olivat karhu, susi ja ilves. Ilveksen nahka oli jopa neljä kertaa arvokkaampaa kuin karhun ja suden nahka.⁸⁶ Turkiskauppa toi vaurautta erämaiden asukkaille ja mahdollisti monenlaisten tuotteiden vaihtokaupan⁸⁷. Raha merkitsikin alun perin maksu- tai vaihtovälineenä käytettyä turkisnahkaa⁸⁸. Turkiseläimet muodostivat yhdessä kalan kanssa myös pyyntikulttuurin veronmaksun perustan⁸⁹.

Arktisen havumetsäalueen asukkaat ovat olleet metsästyksen lisäksi hyvin riippuvaisia myös kalastuksesta.⁹⁰ Esihistoriallisista ajoista lähtien kalastus onkin ollut yksi pääelinkeinoista. Keskiajan ja 1500-luvun eräkaudella sillä oli maanviljelyksen rinnalla tärkeä asema koko maassa. Erityisesti runsasjärvisessä Itä- ja Pohjois-Suomessa järvikalastuksella on aina ollut keskeinen asema ja keskiajalla Pohjanmaan tärkein vientitavara oli lohi.⁹¹

4.4 Karhukultti

Karhua on pidetty metsän kunnioitetuimpana eläimenä, olihan se taivaisen karhujumalan jälkeläinen ja omasi monia tuntemattomia voimia⁹². Sillä on ollut jopa kaksi merkkipäivää kalenterivuoden aikana, samaan tapaan kuin keskiaikaisilla pyhimyksillä. Ensimmäinen niistä sijoittuu tammikuun 19. päivään, jolloin karhun uskottiin kääntävän kylkeään ja miettivän, onko päivä jo koittanut. Mutta kun eteläisimmässäkin Suomessa

⁸⁵ Enbuske 2006, 33–36.

⁸⁶ Aaltonen & Arkko 1997, 149.

⁸⁷ Enbuske 2006, 33–36.

⁸⁸ Aaltonen & Arkko 1997, 57; Vuorela 1975, 21.

⁸⁹ Enbuske 2006, 33–36.

⁹⁰ Aaltonen & Arkko 1997, 165.

⁹¹ Talve 1990, 87–90.

⁹² Aaltonen & Arkko 1997, 141; Lehikoinen 2007, 88.

tuon ajankohdan jälkeen talvea vielä riittää, saattoi karhu jatkaa uniaan. Toista karhun merkkipäivää vietettiin 13. heinäkuuta. Sinä päivänä oli eletävä karhulle mieliksi, tai muuten elämä saattoi käydä vaaralliseksi. Parhaiten vaaran pystyi välttämään olemalla tekemättä mitään.⁹³

Sanana karhu on johdos sanasta karhea. Kontio-sana puolestaan johdos kontia-verbistä, jolla on tarkoitettu kömpimistä ja ryömimistä. Näin kaksi karhulle ominaista piirrettä, karheakarvaisuus ja liikkumisen näennäinen kömpelyys, heijastuvat sen nimeen. Otso, joka on yhdistetty itämurteiseen otsan muotoon ohta, kuvastaa karhun kolmatta näkyvää piirrettä, leveäotsaisuutta. Metsiemme kuninkaan mieltymys hunajaan näkyy taas nimessä mesikämmen. Muita karhun kiertoilmauksia ovat olleet muun muassa jumalanvilja, metsäläinen, metsä ja kouki. Useilla karhuun liitetyillä kiertoilmauksilla on haluttu välttää arvostetun eläimen mainitsemista oikealla nimellä, sillä sen on uskottu voivan aiheuttaa ikävyyksiä.⁹⁴ Samasta syystä myös karhun kuvaamista vältettiin⁹⁵.

Alun perin karhuja on ollut ympäri Suomea. Vasta 1800-luvulla se alkoi olla tehokkaan pyynnin takia harvinainen muualla kuin Lapissa ja Suomen itäosissa. Karhuja pyydystettiin niin passiivisesti ansoin kuin aktiivisesti takaa-ajoen. Ennen kaskitaloutta ja kaskitalouden aikanakin pyynti tapahtui pääasiassa talvipesiltä, mutta karjanhoidon yleistyessä ja pyyntikeinojen monipuolistuessa karhunpyyntiin lähdettiin kesäisinkin. Talvella karhun kaato oli kuitenkin helpompaa ja talvinen turkki oli kesällä kaadettua arvokkaampi.⁹⁶ Eräkauden ihmisen suurimpia saalisriittejä on ollut rituaalinen karhun surmaaminen, josta suomalaiset kalevalamittaiset runot vielä kertovat. Karhunmetsästys muodosti yhtäjaksoisen näytelmän, johon kuului karhun surmaaminen talvipesältä,

⁹³ Lehikoinen 2007, 248.

⁹⁴ Häkkinen 2004, 360, 845; Meri 2004, 143.

⁹⁵ Lehikoinen 2009, 19.

⁹⁶ Lehikoinen 2007, 89.

peijaiset, eli karhun hautajaiset ja lopuksi karhun palauttaminen taivaalliseen alkukoitiinsa.⁹⁷

Karhun talvinen pesältä pyynti alkoi jo syksyllä, jolloin eränkävijä etsi talviunille valmistautuvan eläimen jälkiä. Sellaisten löydyttyä metsästäjä seurasi niitä ja merkitsi puiden runkoihin reitin helpottamaan pesän löytämistä talvella. Oli kuitenkin muistettava, että karhu ei kulje suoraan pesälleen, vaan tallustelee edestakaisin välillä jopa peruutellen eksyttääkseen mahdollisen seuraajansa. Eräissä tutkimuksissa karhu onkin todettu kolmanneksi älykkäimmäksi nisäkkääksi ihmisapinoiden ja delfiinien jälkeen.⁹⁸

Varsinaiseen jahtiin lähdettiin keskitalven jälkeen. Karhun surmaaminen oli vaativa ja juhlallinen tapahtuma, johon liittyi monenlaisia rituaaleja. Ennen metsälle lähtemistä kaatomiehet viettivät parin päivän ajan ”pyhää” kulkien parhaissa vaatteissaan, syöden runsaasti lihaa ja juoden viinaa sekä olutta. Pesälle saavuttaessa sytytettiin nuotio, jonka äärellä jatkettiin syömistä ja juomista. Karhun kunniaksi jopa painittiin, minkä jälkeen nuotio hajotettiin keihäillä ja hypittiin savun ja tulen läpi.⁹⁹

Nykyajan näkökulmasta karhuntappoon lähdettiin melko alkeellisin välinein. Jahtiin otettiin mukaan lapio, kirveet, keihäät ja muutamia vahvoja kuusiseipäitä. Ensin lapioitiin lumi pois pesän suulta, minkä jälkeen yksi mies herätti karhun pitkällä seipäällä. Sitten kokenein pyyntimies astui pesän aukolle keihäs kädessään. Usutettu karhu sai vapaasti nousta pesästään. Pesälle karhua ei saanut tappaa, vaan keihästäminen piti tehdä puhtaalla lumella, silmätysten otson kanssa. Vaikka talvipesältä herätetyn karhun kaatoa pidettiin helpohkona pyyntitapana, ei karhuntappo aina ollut yksinkertaista. Moni erämies tapasi kohtalonsa karhun kynsissä ja hampaissa.¹⁰⁰

⁹⁷ Sarmela 1993, 27.

⁹⁸ Lehikoinen 2007, 88–89; Vuorela 1975, 38.

⁹⁹ Aaltonen & Arkko 1997, 73; Lehikoinen 2007, 88–89.

¹⁰⁰ Aaltonen & Arkko 1997, 73; Lehikoinen 2007, 88–89; Vuorela 1975, 38.

Peijaisia alettiin viettää heti saaliin kaaduttua juomalla kaatoryypyt. Karhu nyljettiin metsässä ja nuorimmille pyyntimiehille juotettiin karhuverta luonnon karaisemiseksi. Lihat kannettiin taloon ja saapumisesta ilmoitettiin merkkilaukauksin, jotta muu väki ehti tulla ottamaan arvovierasta vastaan. Nahkantajaa kuului tervehtiä ensin. Karhun nahka asetettiin penkille, sen päällä otettiin ryyppyjä ja syötiin, jonka jälkeen nahka naulattiin seinälle kuivumaan. Lihat jaettiin kaatomiesten kesken ja osa varattiin peijaisruokaan. Peijaisiin valmistettiin juhlaruokia ja -juomia, maitoruoat ja lehmänliha olivat suuressa juhlassa kiellettyjä. Tärkein ruoka oli peijaisrokka, joka oli valmistettu karhunlihasta ja herneistä tai pavuista. Peijaisia juhliittiin arvokkaasti ja hillitysti. Karhunpää kiersi pöytää ja seremoniaalisesti jokainen leikkasi vuorollaan siitä lihaa syödäkseen. Kaikki luut säilytettiin ja torahampaat jaettiin miehille taikakaluiksi. Siitinluu kuului kaatajalle ja siihen liittyi erityisen voimakas taika.¹⁰¹ Juhla jatkui vielä seuraavanakin päivänä, jolloin karhun luut ja kallo kuljetettiin takaisin metsään, luut haudattiin maahan ja kallo ripustettiin oluella täytettynä puuhun, karhunkallohonkaan¹⁰². Kallopuuksi oli valittu rannalta tai lähisaaresta erityisen mahtava honka, jonka oksille voitiin ripustaa useita kalloja¹⁰³.

Karhulla oli erityinen sija muinaisen metsämiehen elämässä ja eläintä palvottiin hartaasti. Kaikilla suomalais-ugrilaisilla kansoilla karhu edusti metsänjumalaa ja esimerkiksi hanteilla peijaiset kestivät kaksi viikkoa, joiden aikana esitettiin satoja palvontaan liittyviä loitsuja, runoja ja näytelmiä.¹⁰⁴ Arktisten kansojen karhunsyntymyytin mukaan karhu oli peräisin taivaasta ja laskettu maan päälle; riittien avulla karhun sielu palautettiin takaisin taivaalliseen alkukotiinsa. Rituaalisesti surmattu karhu ruumiillistui uudestaan ja palasi luonnon kiertokulkuun. Joillekin Karjalan vanhoille suvuille karhu oli toteeminen esi-isä, jota ei saanut tappaa eikä syödä.¹⁰⁵

¹⁰¹ Aaltonen & Arkko 1997, 141.

¹⁰² Sarmela 1993, 27

¹⁰³ Aaltonen & Arkko 1997, 141.

¹⁰⁴ Aaltonen & Arkko 1997, 142.

¹⁰⁵ Sarmela 1993, 27; Vuorela 1975, 40.

5. Suomalainen kansallismaisema ja Kalevala

5.1 Metsien ja järvien maa

Kansankulttuurin idealisoimisen rinnalla kehittyi tulkinta Suomesta moraalisena maisemana. Korkealta järvien ja harjujen yli avautuvasta panoraamanäkymästä tuli olennainen suomalaisuuden elementti. Johan Ludvig Runeberg kirjoitti siitä jo 1830-luvulla, ja siitä tuli keskeinen teema hänen vuonna 1846 kirjoittamassaan ja myöhemmin kansallislauluksi nousseessa 11-säkeistöisessä runossaan *Maamme*. Sen sanomana on isänmaantunteen yhdistäminen Suomen karuun mutta kauniiseen maisemaan, sen tuntureihin, metsäkankaisiin, saariin ja järviin – maisemallisiin elementteihin, jotka ilmensivät yksinkertaisuuden harmoniaa ja jaloutta muiden maiden tuhlauksen ja ylellisyyden vastakohtana.¹⁰⁶ Runeberg piti sisämaamaiseman yksinäisyyttä ja rauhaa jumalallisen ilmentymänä¹⁰⁷. Runebergiläisenä tunnettu maisemakuvaus on ylhäältä katsottu, alhaalla aukeneva järvimaisema, jota pidetään suomalaisista suomalaisimpana kansallismaisemana¹⁰⁸.

Kansallismaisema on uudissana, josta tuli 1900-luvun viime vuosikymmeninä yleiskieltä. Se viittaa kansalliseen omaisuuteen taloudellisessa ja ideologisessa mielessä. Se synnyttää mielikuvan jostakin vakaasta ja varmasta siitä huolimatta, että luonnonmaisemana se on yhä kiihtyvän ekologisen uhan alainen ja kulttuurimaisemana maisemanhoidon ja -suojelun tunnetusti hauras kohde. Konkreettisesti maan omistuksesta on käyty ankariakin kiistoja, mutta mielikuvana ja symbolina kansallismaisema vaikuttaa varsin horjumattomalta. Tällainen vankkumattomuus antaa jo sinänsä aiheen epäil-

¹⁰⁶ Klinge 2011, 68.

¹⁰⁷ Häyrynen 2005, 9.

¹⁰⁸ Karjalainen 2009, 37.

lä, että kyseessä täytyy olla pitkäaikaisen, onnistuneen mielikuvanmuokkauksen tulos tai vähintäänkin voimakas yleistys.¹⁰⁹

Vakiintunut käsitys suomalaisesta kansallismaisemasta on korkeasta lintuperspektiivistä nähty järvimaisema¹¹⁰. Länsimaisen tradition mukaan siinä kuvastuu vapaus, suuruus ja kaikkivoipaisuus¹¹¹. Horisontaalinen maisema vaakasuorassa suorakaiteen muodossa on maisemamaalauksen perinteinen kuvamuoto, joka korostaa harmonisuuden ja levollisuuden vaikutelmaa. Tällainen maisema-aihe, joka ei esitä tiettyä näkymää, on jo lähtökohtaisesti yleistys. Ajatukseen kansallismaisemasta sisältyy oletus yksittäisen näkymän kollektiivisesta jaettavuudesta. Vaikka järvimaisema ei kuulu kaikkien suomalaisten jokapäiväiseen elämään, kuvana se on kuitenkin helposti tunnistettava.¹¹²

Se, millaisia maisemia pidetään nykypäivänä Suomessa tyypillisinä, pohjautuu maalaustaiteeseen, mutta myös siihen, mitkä maisemat ovat turistikohteina tunnettuja. Esimerkiksi Puijolle rakennettiin ensimmäinen näköalatorni vuonna 1856 sen jälkeen kun Ferdinand von Wright oli esittänyt sieltä maalaamansa laajan järvinäkymän Kuopion näyttelyssään. Matkailijoita ohjattiin kuvataiteen ja kirjallisuuden suosimille korkeille näköalapaikoille jo ensimmäisissä suomalaisissa matkaoppaissa.¹¹³ Suomi esitettiin paitsi suomalaisille, vielä enemmän ulkomaalaisille metsien ja järvien maana¹¹⁴.

5.2 Kalevalan kulttuurihistoria

Elias Lönnrotin kokoamaa *Kalevalaa* pidetään Suomen kansalliseepoksena. Se on paitsi syntyhistoriansa ja sisältönsä, myös yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vaikuttavuutensa

¹⁰⁹ Palin 2004, 65.

¹¹⁰ Häyrynen 2005, 13.

¹¹¹ Karjalainen 2009, 37.

¹¹² Palin 2004, 65.

¹¹³ Palin 2004, 69.

¹¹⁴ Klinge 2011, 68.

vuoksi ainutlaatuinen eepos maailmassa. Ensimmäisen versio *Kalevalasta*, niin sanottu *Vanha Kalevala*, ilmestyi vuonna 1835, jonka jälkeen vuonna 1849 julkaistiin entistä laajempi *Uusi Kalevala*, jota useimmiten kutsutaan pelkäksi *Kalevalaksi*. Vuonna 1862 Lönnrot julkaisi vielä kouluja varten lyhennetyn version kansalliseepoksestamme.¹¹⁵

Kalevalan kulttuurihistoria ulottuu 1700-luvulle, jolloin Suomessakin tiedettiin laulettavan kertovia runoja maailman synnystä, sankareista ja arvoituksellisesta sammosta. Kansanrunouden aineisto karttui, eurooppalaisen eepoksen tuntemus lisääntyi ja kansallinen ajattelu sai jalansijaa.¹¹⁶ Käsitys kansanrunouden historiallisesta ja kansantieteellisestä todistusarvosta alkoi hahmottua¹¹⁷.

Autonomian aika (1809–1917) synnytti kokonaan uuden tilanteen Suomen historiassa, ja tahto vahvistaa kansallista identiteettiä ja löytää kansakunnan muodostamiselle kulttuurinen perusta voimistui. Autonomian alkuvaiheen ehkä suurin ongelma oli se, että Suomelta puuttui kirjoitettu historia. Suomenmielisten tehtäväksi tuli kirjoittaa historia, joka todistaisi, että suomalaisilla oli kaikki historialliset ja kulttuuriset edellytykset itsenäiseen olemassaoloon. Myös Elias Lönnrot otti tehtäväkseen vahvistaa suomalaisten itsetuntoa ja saada näin suomalaiset tuntemaan itsensä tasavertaisiksi muiden kansojen perheessä.¹¹⁸ Suuri tavoite oli saada kansa rakastamaan maataan ja olemaan siitä ylpeä.¹¹⁹

Lönnrotin kiinnostus muinaishistoriaa kohtaan kulminoitui 1830-luvulla, jolloin julkaistiin paljon aihetta käsitteleviä teoksia. Samaan aikaan hän teki merkittävät runonkeruumatkansa ja ajatus suomalaisesta kansaneepoksesta alkoi muodostua. Käsitykset muinaishistoriasta ja eepoksesta kulkivat käsi kädessä, ja näin syntyi yhteys kansan-

¹¹⁵ Siikala 2008, 296.

¹¹⁶ Piela ym. 2008, 7; Siikala 2008, 296; Karkama 2008, 129.

¹¹⁷ Karkama 2008, 134–135

¹¹⁸ Karkama 2008, 124–125.

¹¹⁹ Karjalainen 2009, 32.

runouden, muinaishistorian ja eeposteorian välille.¹²⁰ Kansanrunouden keruu ja tuntemus vahvisti uskoa kansan kulttuuriin kykyihin¹²¹.

Kansallisena symbolina *Kalevala* sai merkittävän aseman rakennettaessa suomalaista kansakuntaa, kansallisvaltiota ja kansallista identiteettiä 1800-luvun jälkipuolella¹²². Suomella ei vieraan vallan alle alistettuna kansakuntana ollut omaa historiaa, joten katseet suuntautuivat esihistorialliseen muinaisaikaan ja siitä kertovaan kansanrunouden teokseen, *Kalevalaan*. Sieltä uskottiin löytyvä todellinen Suomen kansa ja suomalaisuus. Koska muuta historiallisesti pätevää tietoa ei vielä ollut, kansanrunoudesta tuli ensisijainen tiedon lähde. Kansanrunouden merkittävän aseman säilymiseen vaikutti huomattavasti se, ettei historialla aina tarkoitettu tapahtumien, tekojen ja henkilöiden tosiasiallista kuvausta vaan hengenhistoriaa ja kuvaa siitä, millaisia kulttuuriset tarpeet ja kulttuurin muodot olivat olleet muinaisina aikoina ja miten ne olivat kehittyneet kansan elämän myötä. Uskottiin, että kansanrunous välitti pätevää tietoa kansan alkuperäisestä ja aidosta elämästä sekä tavoista ajatella ja tuntea. *Kalevala* olikin ensimmäinen yritys esittää suomalaisten muinaishistoria yhtenäisenä kertomuksena siten, että väestön eri osat saattoivat kokea sen omakseen ja hyväksyä sen esittämät arvot ja normit, sekä samaistua sen henkilöihin ja tapahtumiin. Lönnrotin tarkoituksena oli laatia kertomus, joka vastasi kansan käsitystä omasta myyttisestä menneisyydestään.¹²³ Kalevalaa voidaan hyvin perustein pitää omaperäisyydessään sellaisen maailmankuvan todistuskappaleena, joka kaikkine versioineen ja tulkintoineen on vahvistanut ja vahvistaa edelleen meidän menneisyytemme erityislaatua.¹²⁴

¹²⁰ Karkama 2008, 134–135

¹²¹ Karkama 2008, 124–125.

¹²² Siikala 2008, 296.

¹²³ Karkama 2008, 125–126

¹²⁴ Piela ym. 2008, 9.

5.3 Kalevalan myytit kuvina

Lönnrot kirjoitti *Vanhan Kalevalan* alaotsikoksi ”Vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinosista ajoista”, mikä ilmensi hänen käsitystään *Kalevalasta* myyttisen historian kertojana. Sekä myytit että eepokset ovat kulttuurisia representaatioita, eli ihmisten sepittämiä. Myyteistä voidaan sanoa, että ne ovat mielikuvituksen tuotetta. Myytit eivät kerro historiallisesti tapahtuneista asioista eivätkä ne ole kokemusten tai havaintojen välittömiä ilmaisuja. Sen sijaan ne yhdistävät mieltä ja havaintoja, kuvia ja käsitteitä, elettyjä ja mahdollisia maailmoja.¹²⁵

Kuvataiteilijat seurasivat kirjailijoiden ja tutkijoiden jalanjälkiä kansallisina herättäjinä hyvin hitaasti. Maalarit ja kuvanveistäjät törmäsivät vaikeuksiin, kun myyttisille hahmoille piti löytää visuaalinen muoto. Luonnonkuvaukset ja lähimenneisyyteen sijoittuva kirjallisuus voitiin pukea kuvalliseen asuun, mutta kansallisen mytologian osalta tilanne oli toinen.¹²⁶ Taitelijoiden ongelmista suurin oli kysymys ”originaalista”. Mistä *Kalevalassa* oli kysymys? Keiden tarina se oli? Ketkä *Kalevalassa* ovat hyviä, ketkä pahoja? Mikä on sampo?¹²⁷ *Kalevala*-aiheinen taide tuotti jatkuvasti pettymyksiä, vaikka kansalliseepoksemme ja sen juurien tuntemus olikin lisääntynyt huimasti 1870-luvulta lähtien¹²⁸.

¹²⁵ Knuuttila 2010, 385–386.

¹²⁶ Valkonen 2004, 32.

¹²⁷ Stewen 2008, 66.

¹²⁸ Valkonen & Valkonen 1984, 12.

Kuva 1 Aino-taru, 1891. Kuva: Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Hannu Aaltonen

Yksi kenties tunnetuimpia *Kalevalasta* kertovia kuvataiteen teoksia on Akseli Gallen-Kallelan (1865–1931) *Aino-taru* (kuva 1). Se on taiteilijan ensimmäinen *Kalevala*-aiheinen teos, jonka aiheena on tarina Joukahaisen Aino-sisaresta. Ensimmäinen versio *Aino-tarusta* valmistui Pariisissa 1889 ja senaatti tilasi siitä toisinnon Suomen valtion kokoelmiin. Nykyisin Ateneumin kokoelmiin kuuluva teos valmistui 1891. Se on triptyykki, jonka jokainen osa kuvaa yhtä vaihetta Ainon tarusta.¹²⁹ Taiteilija itse kuvasi teosta näin: ” - - Ensimmäinen taulu esittää Väinämöistä, joka kosii Ainoa metsässä, ja toisessa, keskiosassa Aino Väinämöisen kalastettua hänet hyppää hänen veneestään ja ilkkuen karkaa hänen otteestaan. Kolmas sivukuva on se hetki, jolloin Aino epätoivoissaan menee järvenrannalle kylpemään ja jossa merenneidot houkuttelevat hänet veteen.”¹³⁰ *Aino-taru* vahvisti suomalaisen sivistyneistön uskoa, että kansalliseepoksemme taiteellinen visualisointi on sittenkin mahdollista¹³¹ ja siitä muodostui *Kalevala*-romantiikan keskeinen suunnannäyttäjä¹³². Gallen-Kallela maalasi myös useita muita *Kalevala*-aiheisia teoksia, joista keskeisimpinä mainittakoon *Sammon taonta* (1893), *Sammon puolustus* (1896), *Väinämöisen lähtö* (1896 - 1906), *Joukahaisen kosto* (1897), *Lemminkäisen äiti* (1897), *Velisurmaaja* (1897), *Kullervon kirous* (1899) ja *Kullervon*

¹²⁹ Valkonen 2004, 61; Karjalainen 2009, 79–80.

¹³⁰ Valkonen & Valkonen 1984, 85.

¹³¹ Valkonen 2004, 61; Karjalainen 2009, 79–80.

¹³² Valkonen & Valkonen 1984, 11.

sotaanlähtö (1901). Gallen-Kallelan *Kalevala*-aiheiset teokset ja hahmot ovat vaikuttaneet suomalaisten mielikuviin enemmän kuin kenenkään muun taiteilijan teokset samoista aiheista.¹³³

Eräässä kirjeluonnoksessaan (1903) Gallen-Kallela selitti suhdettaan *Kalevalan* kuvaamiseen: ”Mitä aiheeseen tulee, herättävät vanhat Kalevalan tarut minussa mitä lämpimimmän kotoisuuden tunteen, niin kuin olisin itse elänyt kaiken sen. Mutta kun käytän näitä aiheita, ei se tapahdu ´kuvittaakseni´ niitä, vaan koska niiden elämäntodellisuus vastaa minun mielikuvitustani ja ne herättävät minussa kaipauksen kiinnittää ne kankaalle. Minä en myöskään lähde aiheesta (siitä johtuvat vapaat poikkeamiset ja virheellisyydet) vaan omasta sielunvireestäni ja maalauksellisesta näkemyksestäni, kuvista jotka mielessäni kangastelevat – nämä kuvat ovat jo varhaisimmasta lapsuudestani lähtien eläneet sielussani.”¹³⁴

¹³³ Hatakka 2008, 71.

¹³⁴ Valkonen & Valkonen 1984, 20.

6. Tulokset

6.1 Mitä on suomalaisuus?

Suomalaisuus on suomalaisille luonnollinen osa itseä ja omaa identiteettiä. Kansallisuus on yksilön identiteetin voimakkain määrittäjä. Kansallistunteen erittelemineen on kuitenkin vaikeaa ja varsinkin kyseenalaistaminen harvinaista. Nykyaikana globalisaatio vaikuttaa kansallistunteen sisältöön ja motivoi pohtimaan mikä on suomalaista ja mikä ei. Suomalaisuutta ei enää nykypäivänä pidetä niinkään synnynnäisenä ominaisuutena, vaan se perustuu enemmänkin yhteisten arvojen jakamiseen.

Suomalaisuus ei ole olemassa sellaisenaan todellisuudessa. Se on kulttuurisesti sopimuksen varainen määre, eli sitä, mikä historiallisen prosessin kuluessa on sosiaalisesti määritelty suomalaiseksi. Sen perustavana rakennusaineena pidetään kansankulttuuria, jonka avulla ihminen kiinnittää itsensä menneisyyteen. Suomalaisuus on siis sosiaalinen representaatio ja elää ihmisten mielissä kuviteltuna todellisuutena. On tärkeää muistaa, että identiteetti on kaiken aikaa kehittyvä ja muutoksille altis. Se muovautuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja saa vaikutteita historiallisesta ja yhteiskunnallisesta suhdeverkostosta.

6.2 Millaiset asiat ovat vaikuttaneet suomalaisuuden muodostumiseen?

Autonomian aikana tuli tarve kehittää yksi yhtenäinen maa ja kansa, joka selkeästi erottuisi Ruotsista ja Venäjästä. Suomi oli ollut vuosisatoja Ruotsin vallan ja sitten Venäjän tsaarin alaisena. Kysymyksessä oli aluksi tietoisuuden luominen kansakunnasta nimeltä Suomi. Kansa itse pystyi vain alueelliseen ajatteluun. Tästä syystä kansallisen tietoisuuden rakentamisessa ja historian kirjoittamisessa oli mukana lukeneisto, sivistyneistö ja taiteilijat, toisin sanoen valveutunut kansanosaa. Sen tehtäväksi tuli luoda

kansakunnalle identiteetti ja identiteettisymbolit. Kansallistunne ei siis ole luonnonvoima, vaan se on rakennettu tietoisesti ihmisten toimesta.

Yhtenäisen kansakunnan rakentamiseen kuului ajatus yhtenäisestä suomalaisesta kulttuurista. Suomalaisilla on vahva kansallinen kulttuuri ja identiteetin tärkeimpänä muovaajana voidaankin pitää kulttuuria ja ennen kaikkea sen syvärakenteita. Kansallisella kulttuurilla tarkoitetaan kansan suurelle enemmistölle tunnusomaista kollektiivista kulttuuriperinnettä, johon kuuluvat kaikki ne tiedot, taidot, menetelmät ja välineet, jotka ovat mahdollistaneet kansan toimeentulon ja elämän eri aikoina. Tunnuksomaisinta kansankulttuuria on ensisijaisesti se, mikä on ollut tyypillisintä, mutta myös variaatioilla on merkitystä. Kansallisuusaatteen edistämisen ja rakentamisen tärkeäksi välineeksi tulivat siis kansanperinne ja sen eri muodot.

Myös Elias Lönnrot otti tehtäväkseen vahvistaa suomalaisten itsetuntoa ja se johti kansalliseepoksemme *Kalevalan* kokoamiseen. Kansallisena symbolina *Kalevala* sai merkittävän aseman rakennettaessa suomalaista kansakuntaa ja kansallista identiteettiä. Myyttisestä kansanrunoudesta tuli ensisijainen tiedon lähde, sillä muuta historiallisesti pätevää tietoa ei vielä ollut. Historialla ei aina tarkoitettu tapahtumien tosiasiallista kuvausta, vaan pikemminkin hengenhistoriaa ja kuvaa siitä, millaisia kulttuuriset tarpeet ja kulttuurin muodot olivat olleet ja miten ne olivat kehittyneet. Myyttinen menneisyytemme käsittelee ihmisen olemassaolon peruskysymystä ja sen tutkimus on koettu tärkeäksi rakennettaessa suomalaista identiteettiä.

Yhteiskuntamme kehittyminen eräkulttuurista kaskikulttuuriksi ja edelleen talonpoikauskulttuuriksi on muovannut vahvasti kulttuurista taustaamme. Kulttuurikausien vaihtuminen toiseksi on vaikuttanut paitsi elinkeinoihin, myös henkiseen perinteesemme. Tässä tutkielmassa kulttuurikausien tarkastelu rajautui eräkulttuuriin, jonka elinkeinoja olivat metsästys ja kalastus. Pyyntikulttuurissa väestö asui erämaan armoilla ja sen tärkeimmät ominaisuudet olivat luonnonmukaisuus sekä yksityiskohtiin saakka harkittu tarkoituksenmukaisuus. Luonto tarjosi ihmisille ravinnon ja suojan. Luontoa

kunnioitettiin ja ihmisen pyrkimyksenä oli omalla olemisella ja toiminnalla myötävaikuttaa siihen, että villi luonto säilyi samankaltaisena, mitä se oli jo vuosituhatkannet ollut. Ihmisen oli siis sopeuduttava ympäristönsä olosuhteisiin ja vuodenaikojen vaihteluun. Kaikki ihmisen toiminta seurasi luonnon sanelemaa rytmiä.

Luonnon suuri arvostus ja eränkäyntiin perustuva elinkeino heijastuivat voimakkaasti myös henkiseen elämään ja mytologiaan. Vanhimpia metsästäjäyhteisöjen uskonnollisia instituutioita olivat karhukultti, toteismi ja samanismi. Näistä kolmesta karhukultti on tässä tutkielmassa nostettu tarkasteluun. Karhua pidettiin metsän kunnioitetuimpana eläimenä ja taivaisen karhujumalan jälkeläisenä. Karhujen uskottiin omaavan tuntemattomia voimia ja ihminen pyrki elämään karhuille mieliksi. Kuitenkin karhu on ollut myös tärkeä ja arvokas saaliseläin. Sen pyyntiin on liittynyt monenlaisia rituaaleja ja uskomuksia.

Suomalaisessa kulttuurissa on havaittavissa sekä läntisiä että itäisiä kulttuurilainoja, jotka ovat kohdanneet maassamme ja muovautuneet omaleimaiseksi suomalaiseksi kulttuuriksi. Alkuperäistä suomalaisessa kulttuurissa on herkkä luonnon kokemisen ja ilmaisun tapa. Kansanluonteen ja kansanrunouden idealisoimisen rinnalla kehittyikin tulkinta Suomesta moraalisen maisemana ja lintuperspektiivistä aukenevasta järvi-maisemasta tuli olennainen suomalaisuuden elementti.

Loppujen lopuksi olennaista ei ole se, mitkä kulttuurin virikkeet ja vaikutteet ovat mistäkin lähteestä. Ydin on siinä, muodostuvatko vaikutteet sellaiseksi toimivaksi kokonaisuudeksi, jonka varassa suomalaiset voivat itse ohjata omaa kehitystään, omista lähtökohdistaan, oman harkintansa varassa ja omien päämääriensä mukaisesti.¹³⁵

¹³⁵ Niemelä 1992, 25.

7. Millainen voisi olla suomalaisuuteen pohjautuva painokangasmallisto?

7.1 Taiteellinen prosessi

Taiteellinen prosessi on alkanut jo silloin, kun pohdin sopivaa aihetta pro gradu -tutkielmalleni. Varsinaista kuvallista ajatusta kuoseista ei vielä ollut olemassa, mutta mahdollisuus kuosisuunnitteluun teoriataustan pohjalta oli ratkaisevana tekijänä tutkimusaiheen valinnassa. Suomalaisuuden valikoituminen tutkielman aiheeksi synnytti välittömästi visuaalisia mielikuvia. Suomalainen luonto ja siihen liittyvät elementit nousivat selkeimpänä esiin.

Vaikka en halunnut vielä varhaisessa vaiheessa alkaa tehdä luonnoksia ja viedä ajatuksiani paperille, juuri tuo visuaalinen kuvasto mielessäni on ohjannut tämän tutkielman sisältöä. Aineiston vaatiessa runsasta rajausta oli luonnollista seurata omia mielenkiinnon kohteita ja materiaalia, jota voisin hyödyntää kuosimallistossani. Tarkoituksellinen aineiston rajaaminen tiettyyn suuntaan johti siihen, ettei kuvioaiheiden luominen vaatinut kovinkaan suuria ponnistuksia, vaan ne syntyivät kuin itsestään. Ne olivat itsestään selvä jatkumo teoreettiselle aineistolle. Näin ollen kuosit myös vahvasti linkittyvät teoriataustaan ja yhteys niiden välillä on selkeästi havaittavissa.

Suunnittelijana teen paljon ajatustyötä ennen konkreettista suunnitteluvälineistöön tarttumista. Mietin mahdollisia kuva-aiheita ja kuosien lopullista ulkonäköä pitkään ennen kuin annan niille fyysisen visuaalisen muodon. Toimintamalli tämän tutkielman kohdalla ei eronnut aikaisemmasta. Suunnittelutyöni malli johtaa siihen, että kun vihdoin alan varsinaisen paperille luonnostelun, kuosit ovat suhteellisen pian saavuttaneet lopullisen muotonsa. Tietenkään kaikki ei välittömästi toistu paperille samanlaisena, kuin se mielessäni on ollut, eivätkä parhaimmatkaan ideat toimi käytännössä.

Kaikkien kuosien kuviomailma on käsin piirretty. Välineinä ovat olleet pääasiassa tus-sit ja huopakynät. Vaikka osa luonnoksista oli tussein väritettyjä, väritin ne tietokoneel-la uudelleen. Halusin, että väripinnat olisivat tasaisia. Näin pystyin myös käyttämään yhtenäistä värimailmaa kaikissa kuoseissa.

Paperille tehdyt kuviomotiivit on skannattu tietokoneelle, jossa niiden jatkotyöstö on tehty Adobe Illustrator -ohjelmalla. Adobe Illustrator on vektorigrafiikkaa hyödyntävä tietokoneohjelma, jolla voidaan helposti tehdä myös valmiit kuvioraportit. Vektorigra-fiikan hyöty on, ettei kuvioden niin kutsuttua pikselöitymistä tarvitse pelätä, vaikka kuoseja suurennettaisiin. Myös kuvioden muokkaaminen ja hiominen lopulliseen muo-toonsa on kyseisellä ohjelmalla helppoa. Vaikka Adobe Illustrator oli minulle entuudes-taan hyvin tuttu ohjelma, harjaantui osaamiseni tämän malliston suunnittelun myötä.

En halunnut rajoittaa suunnittelua määrittelemällä kuoseille teollisia rajoituksia värien tai kuviokoon suhteen. Tarkoitukseni oli luoda tunnelmaltaan ja kuviomailmaltaan aiheeseen sopiva mallisto, ilman ennalta määriteltyä käyttötarkoitusta. Mikäli kuosit joskus päätyisivät käyttöön ja teolliseen valmistukseen, voisi ne sopeuttaa ja muokata vaadittuihin standardeihin. Esimerkiksi erilaisia värivariaatioita voidaan tehdä ja kuvio-kokoa muokata käyttökohteeseen sopivaksi. Valmistuneet kuosit sopivat sekä sisustus-että vaatetustekstiileihin, mutta myös esimerkiksi paperituotteisiin.

Myöskään kuosien lukumäärä ei ollut ennalta määrätty. Tavoittelin vähintään neljän kuosin mallistoa, mutta halusin jättää tilaa ja vapautta varsinaiselle suunnittelulle ja luovuudelle. Valmistuneet kuusi kuosia muodostavat yhtenäisen malliston, joka linkit-tyy selkeästi suomalaisuuden teemaan. Malliston nimeksi valitsin *Oi maamme*.

Kuva 2 Seita

Kuva 3 Seita-kuosin luonnoksia

Seita-kuosi on saanut innoituksensa pyyntikulttuurista, jolla on ollut merkittävä asema suomalaisen kansanperinteen ja kulttuurin, sekä sitä kautta myös suomalaisen identiteetin muokkaajana. Anastava pyyntikulttuuri ja eräkulttuuri ovat olleet osissa Suomea 1700-luvulle asti merkittävässä taloudellisessa asemassa, tarjoten ravintoa, käsityömaterialiaaleja, sekä esimerkiksi veronmaksuun tarvittavaa materiaa. Nykyisin metsästys on suosittu vapaa-ajan viettotapa.

Kuosissa on kuvattuna tärkein saaliseläin villipeura sekä kaksi arvokkainta turkiseläintä karhu ja ilves. Villipeuran kasvojen reunoilla on kuvattuna myös oravat, jotka olivat tärkeää pienriistaa. Kuvio on lähes täysin alkuperäisen käsin piirretyn luonnoksen mukainen (kuva 3). Halusin kuvioon paljon yksityiskohtia, jolloin sitä voisi käyttää suurikokoisena. Ajatus onkin, että yllä oleva kuva 2 on kankaan levyinen (150cm), jolloin pystykuvio toistuu kankaassa kaksi kertaa. Kuvio on vertikaalisesti molempiin suuntiin jatkuva.

Myös henkinen elämä sai voimakkaita vaikutteita eränkäyntiin liittyvistä asioista.¹³⁶ Pyyntiyhteisöjen uskonnolliseen ajatteluun liittyi kiinteästi usko, jonka mukaan kaikilla olioilla on sielu¹³⁷ ja kaikilla luontokappaleilla ja eri eläinlajeilla oma haltijansa, kanta-
emonsa¹³⁸. Tämän kuosin asettelulla halusin viitata toteismiin, joka ohjaa tulkitsijan ajatusta henkimaailmaan ja siihen liittyvään symboliikkaan. Myös kuosin nimi, *Seita*, viittaa uskomusmaailmaan, saamelaiseen pyhään uhripaikkaan.

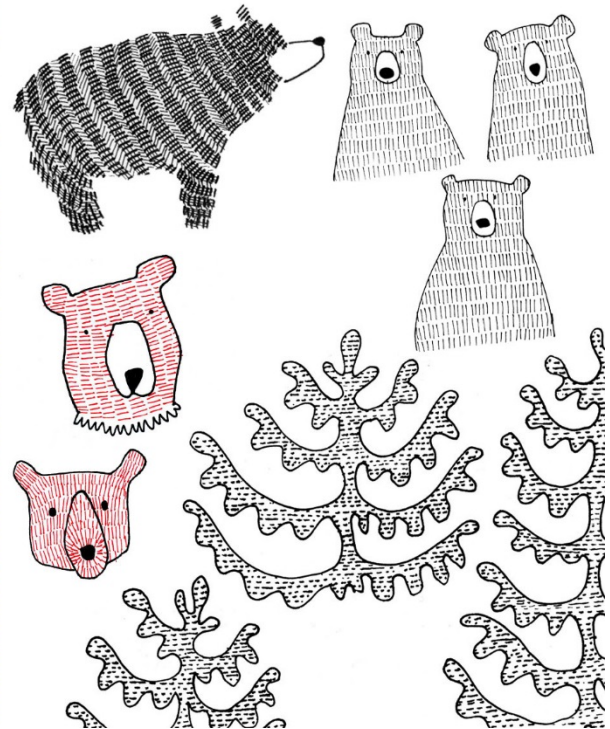
¹³⁶ Aaltonen & Arkko 1997, 141.

¹³⁷ Lehikoinen 2009, 20.

¹³⁸ Sarmela 1993, 24

Kuva 4 Metsäläiset

Kuva 5 Metsäläiset-kuusin luonnoksia

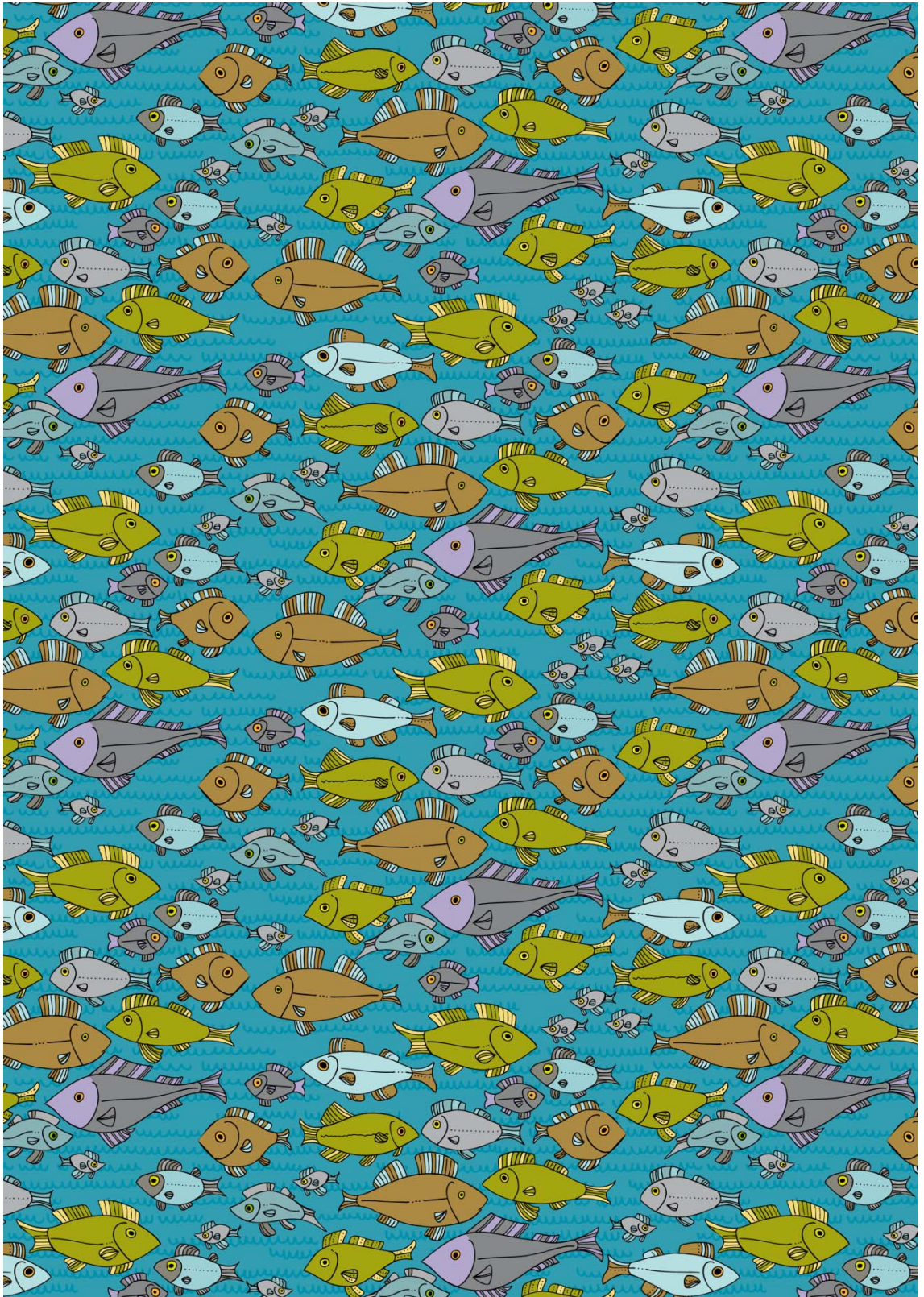
Karhut ansaitsivat tässä mallistossa oman kuosinsa. Karhu on ollut metsän arvostetuin eläin ja sitä on pidetty metsän kuninkaana. Myös monivaiheinen karhunpyynti osoittaa, kuinka paljon tätä saaliseläintä on kunnioitettu. Eikä sen kunnioitus pyyntiin päätynyt, vaan myös ruhon käsittely, peijaiset ja jäänteiden palauttaminen luontoon olivat rituaalinomaisia tapahtumia, joilla haluttiin varmistaa karhun sielun palautuminen taivaalliseen alkukotiinsa. Karhu ja siihen liittyvä karhukultti ovat siis jättäneet jälkensä paitsi elinkeinoihin, myös henkiseen elämään.

Koska karhu nähdään nykypäivänä helposti vain petoeläimenä, halusin kuvata karhut leikkisinä ja helposti lähestyttävinä. Kuusten varjoista pälyilevät karhut vaikuttavat leikkivän piiloleikkiä tai lähestyvän katsojaa uteliaina, mutta varovaisina. Karhujen piilottelussa kuvastuu myös eläimen iäkkäus ja älykkyys, jotka osaltaan vaikeuttivat karhun metsästystä.

Kuosin raportti on joka suuntaan jatkuva, mikä mahdollistaa kuosin hyödyntämisen monenlaisissa laajapintaisissakin kohteissa. Tietysti sen yksisuuntaisuus rajaa käyttömahdollisuuksia jonkin verran. En halunnut määrittää raportille mitään tiettyä kokoa, sillä mielestäni se toimii monen kokoisena. Suuremmaksi skaalattunakin siinä säilyy mielenkiinto pintojen tekstuurin ansiosta. Mikäli kuuset, karhut ja tausta olisivat yksivärisiä, voisi se isokokoisena näyttää hieman tylsältä.

Kuosin nimi on yksi karhuista käytetty nimitys. Karhuun on liittynyt niin vahvoja taikauksia, että sen nimen lausumista on pahan pelossa vältetty. Tähän tarkoitukseen on syntynyt useita kiertoilmauksia ja lempinimiä. *Metsäläiset* valikoitui kuosin nimeksi myös siksi, että suomalaiset käyttävät sitä nimitystä itsestään. Metsä on suomalaisen sielun ja ihmisen metafora, ja suomalaiset ovat aina korostaneet, kuinka lähellä luontoa olemme fyysisesti ja ennen kaikkea henkisesti¹³⁹. Kuosissa kurkistelevat karhut kuvaavat siis myös suomalaisia, ”metsän poikia”.

¹³⁹ Karjalainen 2009, 33.

Kuva 6 Kalavale

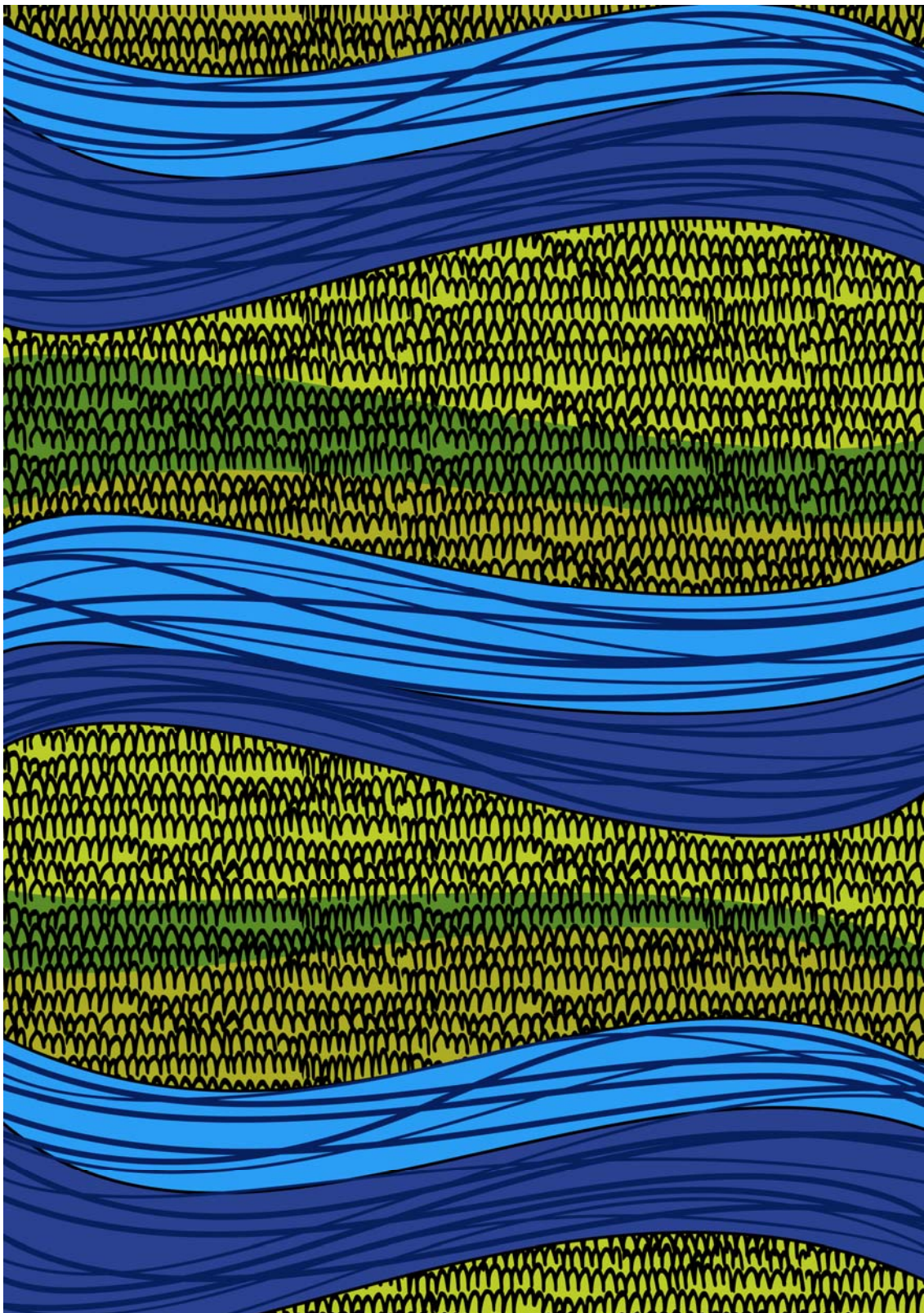
Kuva 7 Kalavale-kuosin luonnoksia

Myös *Kalavale*-kuosi viittaa pyyntikulttuuriin ja nimenomaan kalastukseen. Kalastus on ollut tärkeä elinkeino metsästyksen rinnalla. Järvi- ja jokirikkaana maana kalastusta on harjoitettu ympäri Suomea. Se on tarjonnut ravintoa ja käsityömateriaalia, mutta sillä on ollut merkittävä rooli myös veronmaksussa. Kalat, erityisesti lohi, on ollut lisäksi tärkeä vientituote ja siten vaurastuttanut maatamme.

Kuosin luonnostelu alkoi pikkutarkalla jäljentämisellä eri kalalajeja esittelevästä kirjasta. Tietynlainen perusteellisuus mallista piirtämisessä ja uskollisuus alkuperäiselle aiheelle tai kuvalle on ollut luovuuttani rajoittava tekijä, josta olen tietoisesti pyrkinyt eroon. Luonnostelun edetessä kalakuviot yksinkertaistuivat huimasti, eikä niistä enää ole erotettavissa tiettyjä kalalajeja, mikä olikin tavoitteeni. Runsaan ja monipuolisen luonnostelun ansiosta kalalle ominainen muotokieli ja sen rakentuminen tulivat tutuiksi. Vaikka kuosissa esiintyvät kalat ovat hyvin tyylliteltäviä, löytyy niistä kuitenkin kaloille ominaisia piirteitä, kuten evien määrä ja muoto.

Kuosin raportti on joka suuntaan jatkuva, jolloin se on käyttökelpoinen monenlaisiin kohteisiin. Yksisuuntaisuus on jälleen rajoittavana tekijänä, mutta perusteltu, sillä ylösalaiset kalat mielletään helposti elottomiksi. Jokaiseen ilmansuuntaan uiskentelevat kalat tekisivät kuosista sekavan.

Kuosin nimellä, *Kalavale*, halusin viitata kuosissa olevien kalojen runsaaseen määrään. Huomasin, että se on myös anagrammi sanalle Kalevala, mikä luo hauskan linkin suunnittelun lähtökohtiin.

Kuva 8 Ei vettä, rantaa rakkaampaa

Kuva 9 *Ei vettä, rantaa rakkaampaa* -kuosin luonnoksia

Ei vettä, rantaa rakkaampaa on kuosi, josta minulla oli vahva visuaalinen mielikuva heti tutkimusaiheen määrittämisen jälkeen. Kuosin tyylitelty maisemakuvio vastaa vaikiintunutta käsitystä suomalaisesta kansallismaisemasta. Korkeasta lintuperspektiivistä kuvattu järvimaisema on tietoisesti rakennettu mielikuva suomalaisesta luonnosta, joka viittaa länsimaisen tradition mukaan vapauteen, harmoniaan ja jalouteen. Korkealta järvien ja harjujen yli avautuvasta panoraamanäkymästä on tullut olennainen suomalaisuuden elementti. Järvimaisema tuntuineen ja vaaroineen on helposti tunnistettava suomalaisuuden symboli, jonka ulkomaalaisetkin osaavat yhdistää Suomeen.

Ei vettä, rantaa rakkaampaa on suurikokoinen kuosi, joka yllä olevassa kuvassa 8 on kankaan leveydessä (150 cm). Värimaailma sinisine järvineen ja kauniin vihreine metsineen on kuin suomalaisuuden katalogista lainattu. Valmis kuosi on lähes identtinen alkuperäisen tussiluonnoksen kanssa (kuva 9).

Kuosin nimi on suora lainaus Suomen kansallislaulusta, *Maamme*. Runebergin kirjoittaman ja Paavo Cajanderin suomentaman tekstin sanomana on isänmaantunteen yhdistäminen Suomen karuun, mutta kauniiseen maisemaan. Kuosin mukaista lintuper-spektiivistä nähtyä järvimaisemaa kutsutaan myös runebergiläiseksi, siksi halusin luoda linkin myös kansallislaulumme kuosin nimen avulla.

Kuva 10 Aino

Kuva 11 Aino-kuosin luonnoksia

Aino on saanut lähtökohtansa *Kalevalasta*, joka on ollut tärkeänä suomalaisen identiteetin rakennusaineena. *Kalevalaa* on pidetty myyttisen historian ja itseään runollisesti ilmaisevan Suomen kansan identiteettisymbolina. Lisäksi se on kirjallisuuden ja muiden taiteiden ehtymätön aihelähde ja yhä edelleen siitä haetaan sopivia mieli- ja kielikuvia sekä myyttisen historian malleja¹⁴⁰.

Gallen-Kallelan *Aino-taru* lienee tunnetuin *Kalevala*-aiheinen kuvataiteen teos. Se oli myös ensimmäinen teos, joka minulle tuli mieleeni. Oli siis luontevaa, että *Kalevala*-lähtöistä kuosia tässä mallistossa edustaa juuri Ainosta ja hänen tarinastaan inspiroitu-
nut kuosi.

Tämän kuosin rakentaminen oli kaikista haastavin. Se ei ole aivan alkuperäisen ajatuksen mukainen, jonka tavoitteena oli tehdä hieman monimutkaisempi, useammista

¹⁴⁰ Siikala 2008, 296

kuviomotiiveista muodostuva pinta. Koska kuosissa toistuu vain yksi ja sama kuvio, halusin tuoda siihen mielenkiintoa lisäämällä pieniä yksityiskohtia. Joillakin Ainoista on vihreät ja toisilla siniset silmät. Myös hiuksiin lisätty vuokko esiintyy kahdessa eri värissä.

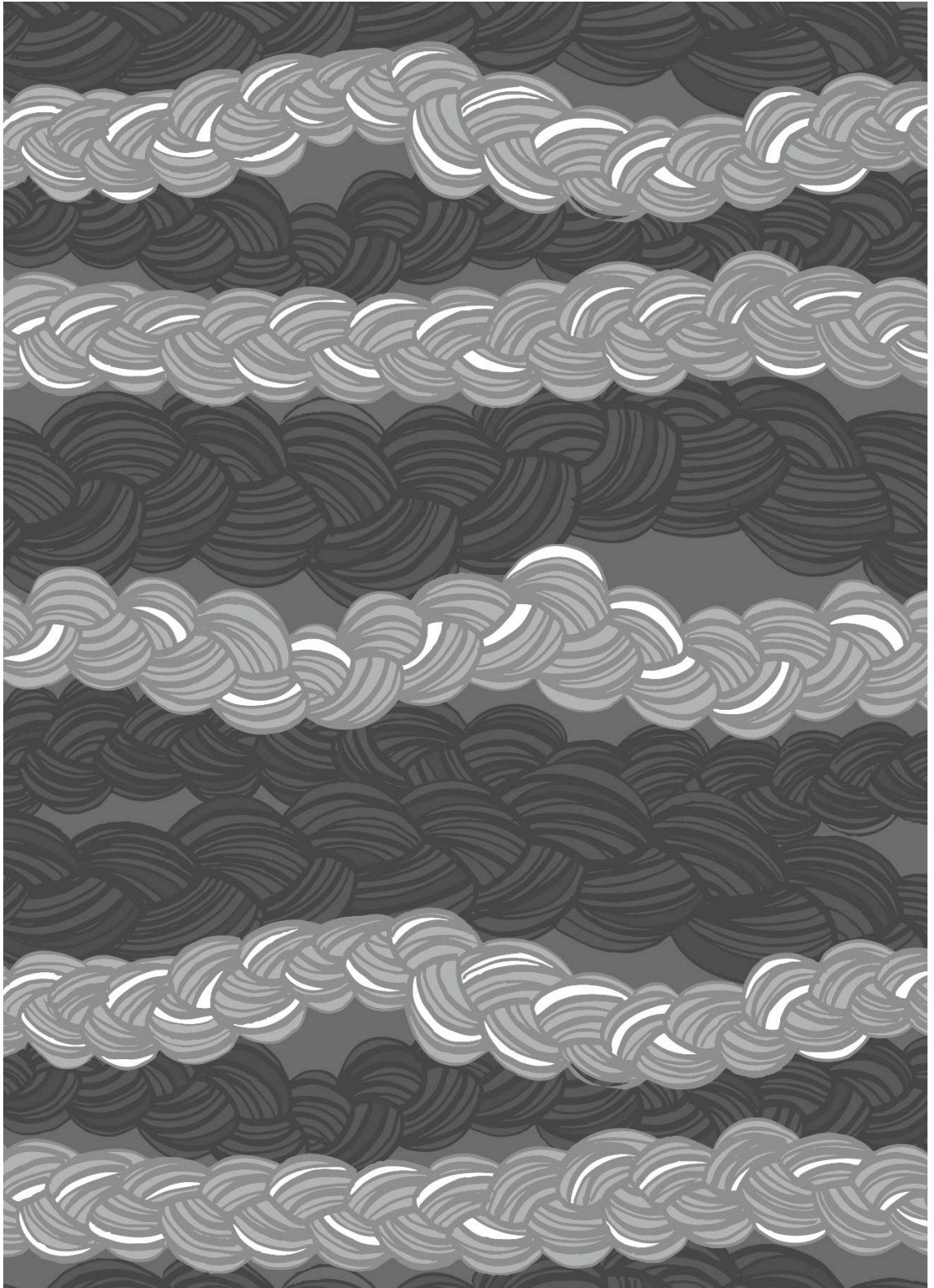
Katsojaa silmiin tuijottavat Aino-hahmot luovat kuosiin hyvin intensiivisen tunnelman. Sitä jää tuijottamaan. Yksinkertaiseen piirrokseen on vangittu Ainoille ilme, joka herättää mielenkiinnon. Mikäli katsoja tuntee Ainon tarinan *Kalevalasta*, voi hän nähdä Ainon silmissä surun kun hänet on veljensä Joukahaisen toimesta luvattu Väinämöiselle vaimoksi.

”Sisar nuoren Joukahaisen itse itkullen apeutui.

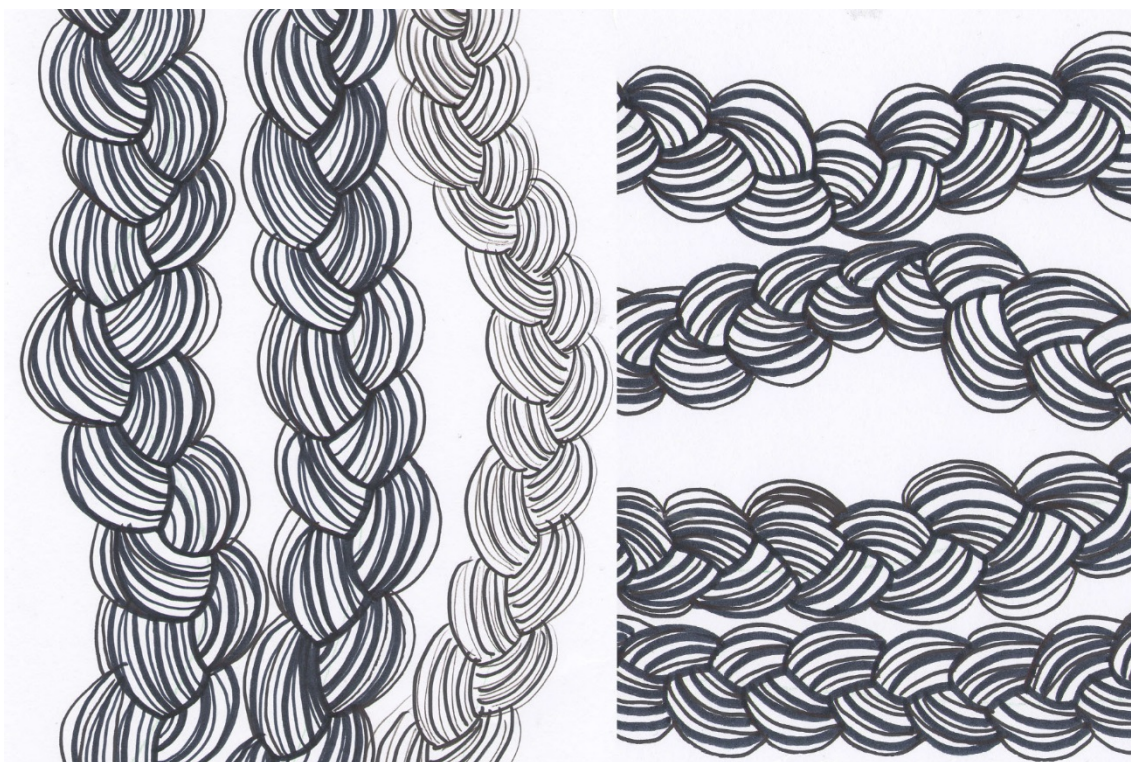
Itki päivän, itki toisen poikkipuolin portahalla:

itki suuresta surusta, apeasta miel’alasta.”¹⁴¹

¹⁴¹ Lönnrot 2009, 30.

Kuva 12 Palmikko

Kuva 13 Palmikko-kuosin luonnoksia

Palmikko on jatkumoa *Aino*-kuosille. Kun ajattelin Ainoa, kuvittelin heti hänelle letite-tyt pitkät hiukset. En kuitenkaan halunnut piirtää niitä *Aino*-kuosiin, vaan halusin pitää siinä kuvatun Ainon luonnollisena ja tietyllä tapaa viattomana ja koskemattomana. Luonnostelin kuitenkin lettejä paperille ja halusin tehdä myös niistä kuosin. *Palmikko* on oiva lisä mallistoon, sillä se ei ole niin vahvasti esittävä kuin muut kuosit.

Tämä kuosi on pystysuunnassa jatkuva ja yllä olevassa kuvassa 12 kankaan levyinen (150 cm). Kyse on siis melko suurikokoisesta kuviosta, paksuimpien palmikoiden korkeus on noin 30 senttimetriä. Kokonsa ansiosta kuosi sopisi mainiosti sisustuskäyttöön, esimerkiksi verhokankaaksi. Väriytyksen pidin tarkoituksella melko neutraalina ja seesteisenä. Palmikoiden asettelu, väritys ja päällekkäisyys luovat kuviopintaan syvyysvai- kutelmaa, mikä lisää kuosin visuaalista mielenkiintoa.

8. Lopuksi

Lähtökohta tälle tutkielmalle oli vahvasti henkilökohtainen. Halusin selvittää mitä on suomalaisuus ja miten käsitys siitä on rakentunut. Oman kiinnostuksen lisäksi tutkielmalla on myös ajankohtaista arvoa. Alati kansainvälistyvässä maailmassa halutaan pitää kiinni omasta kansallisuudesta ja korostaa siihen liittyviä piirteitä. Kansallisuus määrittää ihmisen identiteettiä kaikista voimakkaimmin. Suomalaisuus on määre, jota yleensä tuodaan esiin.

Teoriatausta alkoi muodostua identiteetin rakentumisen ympärille ja kehittyi luontevasti suomalaisen kansanperinteen ja -kulttuurin tutkimiseen. Aineisto oli helposti koottavissa, mutta historiallinen näkökulma vaati runsasta rajausta. Rajaukseen vaikutti vahvasti taiteellinen osio ja sen tavoitteet.

Huomasin, että tutkijana ja suunnittelijana positioin itseni vahvasti osaksi suomalaisuutta. Monikon ensimmäinen muoto oli runsaasti käytössä ja tekstistä heijastui yhteisöllisyys, jota koin suhteessa suomalaisuuteen. Vahva yhteisöllisyys onkin ominaista suomalaiselle kansantunteelle. Suomessa luetellaan usein, mitä ”me” teemme tai olemme tehneet ja saavuttaneet. Nationalismiimme on sisällynyt perinteisesti ajatus kansalaisten yhdenmukaisuudesta ja samankaltaisuudesta, ja niitä onkin pidetty Suomen vahvuuksina¹⁴². Tulemme harvoin ajatelleeksi, että kaikki eivät kenties jaakaan samoja kokemuksia ja käsityksiä suomalaisuudesta ja Suomesta.

Taiteellisen osion sisällyttäminen tutkielmaan oli minulle tärkeää. Taiteellinen luovuus on vahvasti osa minua ja halusin tuoda sen esiin myös tässä tutkielmassa. Taiteellisessa osiossa luodun kuosimalliston tarkoituksena oli harjaannuttaa ja kehittää suunnittelutaitoani. Mallistossa ilmenee myös tyylini kuosisuunnittelijana. Oli vapauttavaa suunnit-

¹⁴² Möttölä 2005, 8–9.

tella kuoseja ja mallistoa itse määrittelemistäni lähtökohdista, sillä opintoihini kuuluvilla opintojaksoilla suunnittelun lähtökohdat ovat lähes aina ennalta määrättyjä.

Kuosimallisto on näköiseni. Hieman naivistinen ja lapsenomainen tyyli on minulle ominainen. Kuosien kuviomaailmasta voi myös löytää minulle tunnusomaisia kuvioita, kuten *Metsäläiset*-kuosin kuuset ja *Aino*-kuosin hiusten aaltokuvio, joita olen hyödyntänyt töissäni aiemminkin. Tyytyväisyyttäni mallistokokonaisuuteen kuvaa se, että aina uuden kuosin valmistuttua tuli siitä suosikkini. Olen luonut malliston, jonka teemat selkeästi pohjautuvat tutkielman teoriataustaan. Kuoseista on löydettävissä suomalaisuuteen liitettyjä symboleja, jotka ovat helposti tunnistettavissa.

Jatkossa olisi mielekästä perehtyä nyt rajauksen ulkopuolelle jääneisiin aihealueisiin. Erityisesti kansanusko ja siihen liittyvä mytologia voisivat laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna tarjota paljon aineksia kuosisuunnittelulle. Myös kansantaide ja -tekstiilit ansaitisivat lähempää käsittelyä. Nyt syntyneen kuosimalliston rinnalle voisi tuoda toisia, hieman eri lähtökohdista suunniteltuja mallistoja. Uskon, että tämän tutkielman vaikutus näkyy vielä pitkään tekstiilisuunnittelussani.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Sirkka, Anja 2001. Vaatteen merkityksellistyminen taideteoksena. Lappilainen kulttuuri ja identiteetti lähtökohtana omaan luovaan työskentelyyn vaatetus suunnittelijana ja kuvataiteilijana. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta, tekstiili- ja vaatetusalan koulutusohjelma (Lay), Rovaniemi.

Painetut lähteet

Aaltonen, Turkka & Arkko, Matti 1997. Vanhat hyvät erätaidot. Hämeenlinna: Ajatus.

Anttila, Jorma 1993. Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa Mitä on suomalaisuus. Toim. Korhonen, Teppo. Helsinki: Suomen antropologinen seura. 108–134.

Anttila, Pirkko 1996. Tutkimisen taito ja tiedonhankinta. Taito-, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet. Helsinki: Akatiimi Oy.

Ateneumin taidemuseo. Aino-taru. <http://www.ateneum.fi/fi/aino-taru>. Luettu 29.3.2015.

Enbuske, Matti 2006. Erämaiden asutus – pyyntikulttuurin elinkeinot ja olosuhteet. Teoksessa Suomalaisen arjen historia, savupirttien Suomi. Toim. Mäkinen, Anssi, Strandberg, Joni & Forslund, Jukka. Porvoo: WSOY. 32–53.

Haavio, Martti 1967. Suomalainen mytologia. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Hall, Stuart; suom. ja toim. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Hatakka, Mari 2008. Akseli Gallen-Kallelan Kalevala-taide. Kalevala ja kansallisuusaate. Teoksessa Kalevalan kulttuurihistoria. Toim. Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 70–71.

Häkkinen, Kaisa 2004. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki: WSOY.

Häyrynen, Maunu 2005. Kuvitettu maa: Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Immonen, Kari 1988. Jäikö suomalainen histografia junasta? Tieteen historia – tieteen kritiikki. Toim. Kari Immonen. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja nro. 19. Turku. 7–15.

Jyväskylän yliopisto. Menetelmäpolkuja humanisteille. Tieteenfilosofiset suuntaukset: Hermeneutiikka, 2013.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetmapolkuja/menetmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset/hermeneutiikka>. Luettu 10.11.2013

Kajanoja, Pauli 1993. Keitä me suomalaiset olemme? Teoksessa Mitä on suomalaisuus. Toim. Korhonen, Teppo. Helsinki: Suomen antropologinen seura. 13–22.

Karjalainen, Tuula 2009. Kantakuvat: yhteinen muistimme. Helsinki: Maahenki.

Karkama, Pertti 2008. Kalevala ja kansallisuusaate. Teoksessa Kalevalan kulttuurihistoria. Toim. Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 124–169.

Klinge, Matti 2011. Lyhyt Suomen historia. Helsinki: Otava.

Knuuttila, Seppo 2010. Myytit, mielikuvat ja Taiteilijoiden Kalevala. Teoksessa Kalevalamittaisen runon tulkintoja. Toim. Knuuttila, Seppo, Piela, Ulla & Tarkka, Lotte. Porvoo: Bookwell Oy. 385–393.

Lehikoinen, Heikki 2007. Tuo hiisi hirviäs, metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa. Helsinki: Teos.

Lehikoinen, Heikki 2009. Ole siviä sikanen, suomalaiset eläinuskomukset. Helsinki: Teos.

Lönnrot, Elias 1991. Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Lönnrot, Elias 2009. Kalevala. Helsinki: Otava.

Meri, Veijo 2004. Sanojen synty. Helsinki: Gummerus.

Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna 2006. Aika ja identiteetti. Teoksessa Aika ja identiteetti - Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle. Toim. Moilanen, Laura-Kristiina & Sulkunen, Susanna. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 7–33.

Möttölä, Matias 2005. Rohkeutta vai nihkeyttä? Suomalaisen kansallistunteen ja globalisaation suhde. Hämeenlinna: Maahenki Oy.

Niemelä, Seppo 1992. Suomen ehdot. Sisun ja sivistyksen ohjelmaluonnos. Jyväskylä: Atena.

- Palin, Tutta 2004. Kansallismaisema. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 4. Toim. Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna. Helsinki: Tammi. 65–74.
- Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka (toim.) 2008. Kalevalan kulttuurihistoria. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Räsänen, Matti 1989. Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. Teoksessa Kansa kuvastimessa, Etnisyys ja identiteetti. Toim. Korhonen, Teppo & Räsänen Matti. Helsinki: Suomalaisen kulttuurin seura. 10–28.
- Sarmela, Martti 1993. Minkälainen on kulttuurimme tausta? Teoksessa Mitä on suomalaisuus. Toim. Korhonen, Teppo. Helsinki: Suomen antropologinen seura. 23–32.
- Seppänen, Janne 2005. Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvaan tulkitsemiseksi. Tampere: Vastapaino.
- Siikala, Anna-Leena 2008. Kalevala myyttisenä historiana. Teoksessa Kalevalan kulttuurihistoria. Toim. Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 296–329.
- Seigel, Jerrolds 2005. The idea of the Self. Thought and experience in Western Europe since Seventeenth Century. Cambridge University Press.
- Stewen, Riikka 2008. Unohdetut kuvitelmat Kalevalasta kuvataiteessa. Teoksessa Kalevalan kulttuurihistoria. Toim. Piela, Ulla, Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka. Porvoo: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 66–77.
- Talve, Ilmari 1990. Suomen kansankulttuuri. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Topelius, Zacharias 1899. Maamme kirja. Porvoo.

Tuominen, Marja, Tuulentie, Seija, Lehtola, Veli-Pekka & Autti, Mervi (toim.) 1999. Tunturista tupaan. Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 2. Jyväskylä: Kustannuspuntsi.

Vainio, Matti & Savolainen, Pentti 2006. Suomi herää: Mistä on suomalaisuus tehty? Helsinki: Minerva.

Valkonen, Markku 2004. Kultakausi. Porvoo: WSOY.

Valkonen, Markku & Valkonen, Olli 1984. Suomen taide: Kultakausi. Porvoo: WSOY.

Vilkuna, Kustaa 1967. Suomen kansanomaisen kulttuuri. Teoksessa Perinnetietoa. Toim. Vuorela, Toivo. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 208–231.

Vuorela, Toivo 1975. Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo: WSOY.

Muu aineisto

Laitiolampi, Sara 2013. Suomalaisuus kuvina: seitsemäsluokkaisten käsityksiä suomalaisesta kulttuuri-identiteetistään. Aalto-yliopisto. Taiteen laitos, kuvataidekasvatus, Helsinki.

Harjunpää, Minna 2014. Jumalhahmoja, hedelmänpoimijoita ja karhunkaatajia: Suomesta ja suomalaisista rakennettu kuva 1920-luvun kansainvälisissä näyttelyissä. Jyväskylän yliopisto. Humanistinen tiedekunta, historian ja etnologian laitos, Jyväskylä.